

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Katedra: Českého jazyka a literatury
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní program: Český jazyk –
(kombinace) Humanitní studia

ČESKÝ PSYCHOLOGICKÝ ROMÁN VYCHÁZEJÍCÍ Z
NATURALISMU
CZECH PSYCHOLOGICAL NOVEL RESULTING FROM
NATURALISM

Bakalářská práce: 09-FP-KCL-B - 18

Autor:

Ludmila Jeníková

Podpis:

.....

Adresa:

U Školy 91

471 25, Jablonné v Podještědí

Vedoucí práce: Eva Koudelková Mgr., Ph.D.

Počet

stran	Slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
60	14440	0	0	18	0

Přiložené CD obsahuje celé znění práce.

V Liberci dne: 11. 3. 2009

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra diplomové literatury

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát/ka):

adresa:

Studijní

obor (kombinace):

Název BP:

Název BP v angličtině:

Vedoucí práce:

Konzultant/ka:

Termín odevzdání:

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát/ka): _____

Datum: _____

Název BP: _____

Podpis: _____

Vedoucí práce:

Cíl:

Požadavky:

Metody:

Literatura:

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne: 23. 4. 2010

Ludmila Jeníková

Poděkování:

Ráda bych poděkovala své matce Mgr. Ludmile Moličové za podnětné rady a připomínky a především za neutuchající trpělivost. Dále děkuji Mgr. Evě Koudelkové, Ph.D. za odborné vedení a doporučenou literaturu.

Český psychologický román vycházející z naturalismu

Anotace

Problematika souvislostí a propojení naturalismu a psychologického románu přináší velmi zajímavé téma pro sledování a následnou prezentaci. Cílem bakalářské práce je výzkum prvků a vlivů naturalismu na psychologický román. Jako primární literaturu použiji šest románů s touto tematikou. V teoretické části se zaměřím na definice zmíněných směrů, jejich vývoj a souvislosti. V praktické části provedu výzkum probíhající ve třech základních metodologických krocích využitím metod komparativní, analytické a heuristické. Získaná zjištění mohou být inspirativním podkladem ostatním studentům pro studium dané problematiky a v mé pozdější učitelské praxi.

Klíčová slova

Analýza, determinace, drama, duše, charakter, chování, naturalismus, nitro, psychologický román, psychika, situace, vlivy, život.

Czech Psychological Novel Resulting From Naturalism

Summary

Coherence problem and connection between naturalism and psychological novel bear very interesting theme for monitoring and following presentation. The goal of the bachelor work is the element and influence research of naturalism on psychologic novel. As a primary literature will be used six novels related to this subject. Theoretical part will be focused at the definitions of mentioned trends, their development and coherence. In practical part will be implemented a research ongoing in three main methodological steps where comparative, analytic and heuristic methods will be applied. Acquired findings can be an inspiration for other students and their study of given problems, as well as for my later teaching practice.

Key words

Analysis, behavior, character, determination, drama, elements, influences, inward, life, Naturalism, psyche, Psychological novel, situation, soul.

Anotace v němčině

Annotation

Die Frage der Kontinuität und Konvektivität des Naturalismus und des psychologischen Romans, bietet ein sehr interessantes Thema für die Überwachung und anschließende Präsentation. Das Ziel meiner Bachelorarbeit ist die Forschung über die Wirkungen der Elemente des Naturalismus auf psychologischen Romanen. Als Primäre Literatur gelten sechs Romane mit diesem Thema. Im theoretischen Teil werde ich mich auf die Definition dieser Richtlinien konzentrieren, so wie auch auf deren Entwicklung und Kontext. Im praktischen Teil wird eine Forschung von drei methodischen Schritten mit der vergleichenden Methode, analytische und heuristische durchgeführt. Gewonnene Erkenntnisse können anderen Studenten als eine inspirative Grundlage für das Studium dieser Problematik dienen, so wie auch in meiner späteren Pädagogischenpraxis

Stichwörter

Analysis, Charakter, Drama, Einflüsse, Entschlossenheit, Innere, Leben, Naturalismus, Psyche, psychologischer Roman, Situationen, Seele, Verhalten.

Obsah

1. ÚVOD.....	10
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	12
2.1. NATURALISMUS	12
2.2. PSYCHOLOGICKÝ ROMÁN.....	15
2.3. NATURALISMUS A PSYCHOLOGICKÁ PRÓZA V SOUVISLOSTECH	19
3. PRAKTICKÁ ČÁST	22
3.1. CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI	22
3.2. POUŽITÉ METODY VÝZKUMU	22
3.3. POPIS VÝBĚROVÉHO VZORKU	22
3.3.1. K. J. Beneš - <i>Uloupený život</i>	23
3.3.1.1. Historie díla.....	23
3.3.1.2. Místo, čas, jazyk	23
3.3.1.3. Děj.....	23
3.3.1.4. Charakteristika postav a prvky psychologické prózy	25
3.3.1.5. Hodnocení knihy	26
3.3.1.6. Naturalistické prvky.....	27
3.3.2. K. J. Beneš - <i>Kouzelný dům</i>	29
3.3.2.1. Historie a místo románu.....	29
3.3.2.2. Děj.....	30
3.3.2.3. Charakteristika postavy.....	31
3.3.2.4. Naturalistické prvky.....	32
3.3.3. <i>Srovnání knih Uloupený život a Kouzelný dům</i>	34
3.3.4. A.C. Nor - <i>Jed v krvi</i>	36
3.3.4.1. Místo a kompozice.....	36
3.3.4.2. Hlavní téma románu.....	36
3.3.4.3. Vedlejší téma	36
3.3.4.4. Děj.....	36
3.3.4.5. Charakteristika postav.....	37
3.3.4.6. Vlivy naturalismu v psychologickém kontextu	39
3.3.5. Vladimír Neff – <i>Bůh zbytečnosti</i>	42
3.3.5.1. Hodnocení, kompozice, hlavní téma.....	42
3.3.5.2. Čas a místo.....	42
3.3.5.3. Děj.....	42
3.3.5.4. Charakteristika hlavních postav	43
3.3.5.5. Naturalistické prvky.....	45
3.3.6. Emil Vachek – <i>Nepřítel v těle</i>	47
3.3.6.1. Místo, čas, hlavní téma	47
3.3.6.2. Děj.....	47
3.3.6.3. Charakteristika a psychologie postavy	48
3.3.6.4. Naturalistické prvky.....	50
3.3.7. Benjamin Klička – <i>Bobrové</i>	51
3.3.7.1. Čas, kompozice.....	51
3.3.7.2. Místo, hlavní téma	51
3.3.7.3. Děj.....	51
3.3.7.4. Charakteristika postav, psychologické prvky	52

3.3.7.5.	Jazyk	53
3.3.7.6.	Naturalistické vlivy	53
3.3.8.	<i>Naturalistické prvky jednotlivých děl v souvislostech</i>	55
4.	ZÁVĚR	57
5.	POUŽITÁ LITERATURA.....	60

1. Úvod

Tématu Český psychologický román vycházející z naturalismu jsem se rozhodla věnovat, jelikož vliv krizových situací musím řešit jako každý jiný člověk a sledovat výrazné osobnosti v zasetí této problematiky spolu s vynikajícím podáním autora, je strhující. Díky podrobnějšímu studiu vybraných románů primární literatury je mi umožněno nahlédnout do modelových situací chování člověka v kritických stavech. Seznámení s nimi mohu využít k dalšímu studiu a ve své pozdější učitelské praxi.

Cílem práce je odpověď na otázku, zda psychologický román vychází z naturalismu. V úvodních kapitolách studiem sekundárních pramenů definuji psychologickou prózu a naturalismus z hlediska historického vývoje obou směrů, jejich návaznost a souvislosti s ohledem na společné prvky. Vytyčím charakteristické rysy směrů a zmíním některá stěžejní díla významných autorů této tvorby. Současně se vlastními slovy vyjádřím k dané problematice. Především k propojení obou směrů s reálnou skutečností. Sekundární literatura použitá v teoretické části obsahuje informace o obou literárních směrech. Na základě informací si vytvořím nástin a přehled o jednotlivých směrech a jejich prostupnost. Jako závěrečné shrnutí teoretické části bude sloužit kapitola zabývající se rozpracováním obou směrů v souvislostech.

Vyslovení hypotézy a výzkum provedu v praktické části. Její kapitoly věnuji interpretaci a přiblížení děl. Na šesti literárních dílech se pokusím dokázat vlivy naturalismu v psychologické próze. Heuristickou metodou zvolím způsob možné interpretace, jímž nastíním vlastní pochopení dané problematiky. Metodou analýzy (rozboru) chci ukázat, jak se projevují naturalistické prvky v psychologickém románu. Použiji analýzu děje, charakterů a vývoje postav a postoje autora. Následně po analýze komparativní metodou porovnáám získané výsledky. Z důvodu nedostatku odborné literatury zabývající se zpracováním vybraných vzorků budu vyjadřovat hlavně vlastní myšlenky a teorie.

Hlavní náplní výzkumu bude nalézt v jednotlivých románech působnost naturalismu, jakým způsobem a zda vůbec ovlivňuje psychologickou prózu a tím

dokázat jejich propojení. Další průzkum má za úkol prokázat, že psychologická próza z naturalismu vychází. Zakončení praktické části bude věnované hodnocení výzkumu, v němž porovnáám vybrané romány z hlediska množství zastoupení zmíněných prvků a oba literární směry dám stručně do souvislostí.

V závěru zhodnotím potvrzení či vyvrácení hypotézy a splnění cíle bakalářské práce.

1. Teoretická část

1.1. Naturalismus

Naturalismus jako umělecký směr vznikl ve Francii v 2. polovině 19. století nástupem generace naturalistů navazujících a rozvíjejících realistický román.¹ Realisté zkoumali postavu především z hlediska sociálního. „Pod vlivem pozitivismu a rozvíjejících se přírodních věd se naturalisté snažili zobrazovat život lidí v těsném sepětí se sociálním prostředím.“² Sociální pohled je obohacován a posunut k hledisku biologickému, které často obsahuje abnormality a handicap. „Pro estetiku naturalismu je příznačné zaujetí jevy zvláštními, výjimečnými a deformovanými, záliba v smyslové dráždivosti ohavného a patologického.“³ Naturalismus často kvůli přehnanému zájmu o negativní věci, o nichž se jinde nemluví, přehlíží ostatní fakta.

Do popředí vstupuje jednotlivec v běžných životních situacích, v nichž je nucen se pohybovat, jelikož jsou mu předurčeny, neboli determinovány. Pohled na člověka pod vlivem všech determinací bývá často pesimistický, zvláště u zobrazení reality nižších vrstev společnosti, protože u ostatních směřuje k idealizaci. Z toho důvodu bývají často hlavními hrdiny lidé z okraje společnosti.

Obraz syrové a tím nelibé kultury však nesledujeme pouze u spodiny. Krutá realita se týká všech vrstev společnosti, v níž se všude můžeme setkat s prvky hnusu, bolesti, smrti, bestiálnosti a bisexuálních fantazií, které patří do života každého z nás. Často se naše fantazie až prolínají s opravdovou skutečností.

Jelikož žijeme ve lži o kultivované společnosti, popisy každodenní reality nám nejsou příliš příjemné. V některých kulturách se to projevuje více či méně, často si to její členové ani neuvědomují. Schopnost připustit si zvrácené myšlenky, sebevražedné sklony nebo touhy vraždit, většinou máme v důvěrně známém prostředí, protože směr úvahy musí být opřen o jistotu a bezpečí. V cizím prostředí přichází na scénu strach z obvinění z nekulturnosti.

¹ Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury*. s. 185

² Lederbuchová: *Průvodce literárním dílem*. s. 206

³ Macura, V.: *Slovník světových literárních děl 2*. s. 391

Výše zmíněné zvrácené úvahy řadíme často mezi nenormální a předpokládáme, že se objevují pouze u jedinců, což však není objektivní přístup. Je možné uvažovat o nich, jako o celospolečenském jevu. V každém z jedinců mohou být více či méně zakořeněné, čekající na svůj „spouštěč“.

Impulem může být ztráta blízkého člověka nebo osobní selhání. Následnému asociálnímu chování poté může předcházet nebo být doprovázeno psychickými výkyvy jako hysterie nebo deprese, které jsou schopny způsobit sebevražedné sklony či touhy někoho zabít. Ve chvílích, kdy se člověk nachází pod tlakem, nemůže jednat kulturně, je omezen pouze na „program“ uspokojování svých základních potřeb. Každý člověk má zakódovanou jistou schopnost obrany organismu. V situaci, již neumí řešit, přepíná na „pudový program“. Pokud je navíc vystaven v krizové situaci nenaplnění základních potřeb jako hlad, sexuální touha nebo nedostatek sociálních kontaktů, dochází k celkové proměně nebo destrukci osobnosti.

V naturalistických románech se setkáváme s postavami, které se pokouší řešit obdobné problémy, avšak často jim spíše propadají. Mistrné zpracování spojené se zajímavou tematikou čtenáře donutí prožívat příběh s jeho aktéry a spolu s nimi trpět.

Pokus o autorský odstup ještě umocňuje bolestný prožitek. Staví před čtenáře ubohou, osamocenou hlavní postavu vyvolávající, i přes veškerý odpor, soucit a smutek. Literární hrdina vzbuzuje negativní pocity a odpor především proto, že čtenáři ukazuje realitu bez příkras, se všemi nehezkými událostmi, do této doby často idealizovanými. Hrdina je vržen do světa, ten však nemá šanci ovlivnit kvůli předurčenosti, jeho život je předepsán a on je odsouzen k utrpení, z něhož není cesty ven, což vzbuzuje v čtenáři beznaděj a vztek.

Hlavním důvodem, proč nedokážeme naturalistické romány číst nevzrušeně, je náš život v iluzi krásy, převzatých ideálů a vznosných pocitů. Máme zakódovanou určitou morálku a schopnost dodržovat pravidla pro sebezáchovu. Něco nám musí bránit v sebezničení, bez toho bychom byli pouhá zvířata. Rozum a schopnost uvažovat nás dělá jinými, odsunuje naši živočišnost do pozadí.

Jelikož dochází k tomu, že výše zmíněná témata často nejsou běžně na veřejnosti probírána, lidé prahnou proniknout do jejich podstaty, a vzrůstá tak jejich zájem po jakémkoli ztvárnění krizové situace. Protože se jedná o velice zajímavou tematiku umožňující možnosti dedukce, vyvození nových myšlenek a závěrů, které rozpoutávají

mocné polemiky, nacházíme tato témata jako předměty zájmu a tvorby spisovatelů, kteří díky své objektivitě, neúčastnému pozorovatelskému odstupu a er-formě dodávají textu prvky dokumentárnosti.⁴

Hlavním představitelem francouzského naturalismu byl Émile Zola, který redukoval lidskou psychologii pouze na fyziologickou stránku, což dnes chápeme jako překonané.⁵ Naturalismus jako směr sám o sobě se již přežil. Tvrzení, že je člověk svázán pouze se svou determinací a jedná jen s ohledem na své pudy, byla překonána. U děl zaměřených prvoplánově na objektivní lidskou skutečnost je nutný nový rozměr, otázky po vzniku a vývoji. Odpovědi na ně nám často dává analýza postav, kterou se zabývá psychologická próza.

⁴ Lederbuchová: *Průvodce literárním dílem*. s. 206

⁵ Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury*. s. 200

1.2. Psychologický román

Psychologický román se jako literární žánr ustálil v 19. století. Na začátku jeho vývoje stál analytický román, jenž se sám o sobě v Čechách neprosadil. U nás je výchozím typem pro rozvoj jedné větve psychologického románu varianta románu ztracených iluzí.

Literární vývoj na českém území probíhal oproti světu o půl století opožděně. Plné rozvíjení psychologického románu lze sledovat až v devadesátých letech 19. století. Psychologická próza se rozvíjí souběžně s realistickým románem, který se k nám dostal z ciziny. V zemích jako je Francie nebo Rusko psychologických prvků v tvorbě užívají i spisovatelé zvučných jmen, např. Stendhal nebo Dostojevskij.

Díky výzkumům moderní psychologie za přispění Sigmunda Freuda se prvky individuality v kontrastu s tématem společenským dále rozvíjí ve 20. století⁶. Psychologie se v této době zabývá determinanty lidského chování. Jimi může být například motivace člověka k jeho činnosti, působení stresů a zátěžových situací, které v něm poté vyvolávají pocity bezmoci a deprese, jež následně způsobují rizikové jednání ovlivňující celou společnost.

Hlavním cílem psychologické prózy je průzkum lidského nitra a duševna, jenž bývá pod vlivem silných a různorodých pocitů. Autor se snaží o vytvoření obrazu, díky němuž lépe pronikneme do problematiky lidského chování a provede nás duševními procesy hrdiny. Postava podstupuje různé zátěžové zkoušky, jimž často podléhá, což provází utrpení. V případě, že v sobě hlavní hrdina najde tolik sil, aby mohl čelit nástrahám života, zaznamenáváme vývoj postavy, který je poté blíže definován. Většinou se však setkáváme s aktérem, který bývá stavěn do různých konfliktů, z nichž nemá možnost se dostat vlastním přičiněním. V této situaci může vnější pozorovatel-čtenář sledovat chování a případnou beznaděj hrdiny.

V dílech nalézáme kontrasty mezi mravní potřebou a sobeckostí jednání, uvědomění si priorit. Hrdina musí dospět k povznesenějším závěrům a především si uvědomit, zdali není důležitější to, co on osobně chce, ale za jakých okolností je toho možné dosáhnout.

⁶ Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: Poetika české meziválečné literatury. s. 213

Téma psychologického románu se pohybuje mezi dvojím hledáním. Zaznamenáváme tak hledání člověka a jeho místa ve společnosti a zároveň hledání sama sebe. Český román je stále ovlivněn sociálním kontextem, protože i v reálném světě lze sledovat vliv společnosti na člověka.

V celkovém obraze psychologie postav zaznamenáváme autorův zájem o základní lidské potřeby a pocity jako jsou láska, nenávist, morální povědomí a působení společnosti na osobnost. Kromě obratu k individu u autor nastiňuje problematiku dané doby a vliv společnosti na jedince, či jeho útrapy spojené s nutností v této společnosti uspět.⁷

Literární postavu je nutné zkoumat nejen z hlediska psychologického, je nutné nechat promluvit i další oblasti ovlivňující hlavního hrdinu, oblasti jako je biologická, sociální, někdy i dědičná. Duševní život jednotlivce v jeho celistvosti a dynamičnosti nemůže obsáhnout jedna jediná typologická charakteristika, a dokonce ani soubor charakteristik.⁸ Pohled na lidskou individualitu nám nejlépe osvětlí, čím vším člověk prochází, kde pramení jeho jednání a proč nemůže jednat jinak. Autorovo umístění postavy do výrazné pozice nám lépe umožní se orientovat v jejích reakcích a okolnostech, které vedly ke stavu, ve kterém se nachází.

Abychom pochopili jednotlivé knihy a dokázali se orientovat v jejich tématech a motivech, je nutné seznámit se s obdobími vývoje psychologické prózy. U nástinu vývoje románu musíme postupovat chronologicky.

Výše zmíněný román ztracených iluzí, založený na hledání identity hlavního hrdiny, z něhož vychází později právě psychologický román, se u nás objevuje v devadesátých letech 19. století. Česká literatura přebírá románový kontext ze světové literatury a přizpůsobuje ho českým podmínkám.⁹ Mezi nejvýznamnější romány ztracených iluzí patří *Santa Lucia* od Viléma Mrštíka nebo román Julia Zeyera *Jan Maria Plojhar*.

Zde je patrný přetrvávající sociální prvek. Hlavní hrdina hledá ve velkém světě svou budoucnost, tento velký svět ho však pohltí svým rozdílným destruktivním způsobem. V Čechách nenalezneme velkou fantazii ve výběru možných míst „velkého

⁷ Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: Poetika české meziválečné literatury. s. 213

⁸ Ginzburgová, L.: *Psychologická próza*. s. 20

⁹ Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: Poetika české meziválečné literatury. s. 215

světa“, proto je tímto prostředím často myšlena Praha (obdobná díla zmíněna níže). Slabý člověk není schopen vlastními silami vzdorovat, je příliš slabý, není připraven zdolat požadavky, které jsou na něho kladeny. Postava poté končí často smrtí, selhává fyzicky a především duševně. Kniha zachycuje stavy rozkladu jeho duše, ztrátu iluzí a pocity beznaděje.¹⁰

S vývojem románu ztracených iluzí se objevuje nový typ – první psychoanalytický román Ivana Olbrachta *Žalář nejtemnější* (1916) zaměřený na lidské nitro a psychické problémy člověka¹¹, Olbracht jako první v Čechách využívá Freudovy psychoanalýzy. Dochází zde k prolínání rovin reálné a fantazijní. Často není znát, ve které se hrdina zrovna nachází, ani on sám si to neuvědomuje. Už nesledujeme zápas mladého nevyzrálého člověka o své místo pod sluncem, hrdinou je zralý muž, jehož kariéra je uzavřena a jeho život v zajetých kolejkách. Prvky sociálního konfliktu ustupují do pozadí a v popředí stojí konflikt lásky komisaře Macha a jeho ženy.

Další vklad do psychologické prózy přinesl Karel Čapek svojí noetickou trilogií *Hordubal, Povětroň a Obyčejný život*, v nichž také nalezneme otázky po možnosti zkoumání lidského nitra. Oba autoři vytvořili základy, na kterých později stavěli další spisovatelé jako například Benjamin Klička ve svém díle *Bobrové*, zde se jedná o patologickou abnormalitu života siamských dvojčat. Dále je možné zmínit K. J. Beneše a jeho díla *Uloupený život a Kouzelný dům*, v nichž najdeme téma hledání identity nebo román *Bůh zbytečnosti* od Vladimíra Neffa, jehož románové hrdinové jsou neschopní normální socializace a navázání lidských vztahů.¹² (viz níže)

Další autoři obnovují v románech vztah sociální a psychologický. Mezi takovéto tvůrce patří např. Jaroslav Havlíček mimo jiné v *Petrolejových lampách* nebo Václav Řezáč ve svém *Černém světle*. Hrdinka Havlíčkova románu se nepochybně liší od ostatních. Můžeme mluvit o psychicky silné ženě, která i přes veškerou nepřízeň osudu stále bojuje o své štěstí, nepropadá beznaději a jakýmkoli psychickým stresům, které by měnily její chování. Můžeme sledovat vývoj, jak se z naivního děvčete stává smířená zralá žena. V *Petrolejových lampách* je snad nejvíce ze všech tehdejších románů znatelná prokreslená psychologie postavy.

¹⁰ Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: Poetika české meziválečné literatury. s. 216

¹¹ Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: Poetika české meziválečné literatury. s.220

¹² Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: Poetika české meziválečné literatury. s. 223

Vývoj psychologické prózy můžeme sledovat od románu ztracených iluzí přes analytické ztvárnění až k jeho vrcholnému období ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století. Psychologický román je stále pod vlivem románu sociálního, z jehož područí se nikdy zcela nevymanil, proto lze v českém prostředí najít jen malé množství románů čistě psychologických. Mizí po roce 1946, objevuje se znovu až v letech šedesátých a sedmdesátých, řeší již jiné konflikty, sleduje hlavní postavy z jiných úhlů pohledu a celkové pojetí je odlišné.¹³

¹³ Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: Poetika české meziválečné literatury. s. 231 - 232

1.3. Naturalismus a psychologická próza v souvislostech

Jedním z pilířů, na kterých jsou postaveny základy vývoje psychologické prózy, je propojení s naturalismem, jenž dokumentuje vnější životní procesy ovlivněné genetickými propozicemi, prostředím a nízkými pudy člověka. Z hlediska vývoje získané poznatky dokazují, že se nelze omezovat pouze na fyziologickou stránku člověka, a tehdy nastupuje psychologická próza. Tento typ románu pohlíží na člověka z různých úhlů, jedním z nich je pohled do nitra osobnosti, což povyšuje psychologickou prózu nad naturalismus, avšak individualita a její vnější projevy v popředí nadále zůstávají. Tímto můžeme sledovat naturalistické prvky jako jedny z výchozích pro vývoj psychologické prózy.

Každá kniha s psychologickou tematikou má něco do sebe, snaží se podat svůj příběh tak, aby vzbudila pozornost a pochopení ve čtenáři, zabývá se tématy ze skutečného života, tématy zla, nenávisti, citového vydírání, pocitů beznaděje, neuspokojenými touhami, které vyvolávají stres a zlobu, ale v pozadí zde nalezneme některé pozitivní motivy jako například vývoj postavy, kdy můžeme sledovat, jak se z naivního malého dítěte stává dospělý, silný a rozhodný člověk, který je schopen jednat adekvátně.

Na pocitech literární postavy je možné velmi dobře ukázat, s jakými problémy se často potýká obyčejný člověk, jak vnitřní starosti poškozující naše nitro mohou ovlivňovat náš život do takové míry, že jsme schopni totální proměny osobnosti, která může mít negativní dopad na naše okolí.

Naturalismus působí jako výchozí primární směr, s jehož prvky později pracuje psychologická próza. Ve vztahu naturalismu a psychologické prózy můžeme zaznamenat vývoj. *F. X. Šalda chápe naturalismus jako první krok, který musí literatura udělat, má-li vykročit novým směrem. Zároveň naznačuje možnosti dalšího vývoje, který naturalismus překoná důrazem na psychologii postav a na vnitřní pravdivosti díla.*¹⁴

¹⁴ Moldanová, D.: *Česká literatura období modernismu (1895 - 1918)*, s. 25

Oba směry se primárně zaměřují na odlišné prvky, přesto však spolu úzce souvisí. Naturalistický zájem o vnější projevy chování člověka se vyvíjí v psychologickou prózu, která zájem stáčí k nitru člověka a jeho pocitům, jenž předchází jeho chování. V pohledu od naturalismu k psychologické próze sledujeme posun od sledování přírodních zákonitostí těsněji k člověku. Dochází k větší konkretizaci a zaměření se především na osobnost.

Na druhou stranu psychologická próza zkoumá, jak pudy ovlivňují člověka v extrémních a vyhrocených situacích. Nejde však jen o jednu osobu, která bývá jako hlavní postava v románu. Nesledujeme pouze jednotlivce, problematika se týká celé společnosti. Autor pro větší názornost a čtenářské zaujetí staví jednotlivé postavy do extrémních až nereálných či vyhrocených situací. Setkáváme se s lidmi trpícími v daném sociálním prostředí, jejichž nenávist pak přechází v násilí a krutost. U hlavní postavy sledujeme například vliv myšlenek a asociací. Pokud dochází ke zkoumání psychických stavů, myšlenkových pochodů, okolí a života většího počtu na první pohled „normálních“ lidí, zjišťujeme humánnost, která často do norem a hodnot nepatří, vlastně je i společensky nevhodné o ní mluvit.

Je zřejmý vztah zkoumání nitra postavy a zachycení syrové skutečnosti s ohledem na pudovou předurčenost. Výchozí pozice naturalismu se v dalších obdobích rozvíjí právě psychologickou prózou. Můžeme sledovat obrat od objektivního zkoumání vnějších projevů nitra postav.¹⁵ Naturalismus klade do popředí vliv pudů a vášní. Vyzdvihuje determinaci jedince prostředím, ve kterém žije, rasou a dobou. Toto tvrzení stojí na podobných základech jako psychoanalýza *Sigmunda Freuda*, jenž tvrdí, že lidé jsou poháněni svými sexuálními pudy, které v podstatě neumožňují svobodnou vůli.

Postupným zkoumáním bylo dokázáno, že na člověka nelze pohlížet pouze způsobem, jakým se člověku a přírodě věnuje naturalismus, tedy jen z oblasti biologické nebo deterministické. Člověk je osobnost schopná jednat sama za sebe, vytvářet rozhodnutí a chovat se podle zásad a zvnitřněných hodnot. Psychologická próza tento rozměr rozvíjí, i když často právě v souvislosti s naturalismem. V příbězích se čtenář setkává především s bolestí, kterou působí člověku okolí, což má poté negativní dopad na jeho další rozvoj. Životy hlavních postav působí beznadějně a hlavní

¹⁵ Vlašín a kol.: *Slovník literárních směrů a skupin*. s. 178, 180

téma je stejně ponuré. Naturalistické prvky v psychologické próze stále přežívají, ale hlavní pohled se obrací k duševnímu dramatu.

Kromě duševního dramatu nebo uvěznění ve vlastním světě se můžeme setkat i se sociálním aspektem, jenž se vyskytuje v psychologickém románu a je možné ho zároveň sledovat i v naturalismu, se kterým má společné vnější pozorování¹⁶. Mezi vnější hlediska řadíme chování postavy, její reakce v sociálních situacích, schopnost zapadnout do společnosti a ovlivnit ji. Zároveň sledujeme, jak společnost ovlivňuje postavu, negativně i pozitivně. Dochází k propojení prvků realismu, naturalismu, sociálního aspektu a dalších, to vše pod záštitou psychologického tématu.

Propojení naturalismu a psychologické prózy lze z hlediska rozvoje sledovat v tvorbě Karla Matěje Čapka-Choda. V dílech *Antonín Vondřejc (1915)* a *Vilém Rozkoč (1923)* můžeme najít prvky naturalismu v románu ztracených iluzí¹⁷. Čapek-Chod oproti starším dílům Viléma Mrštíka rozšířil možnosti románu ztracených iluzí. Nyní je možné na hlavní postavu pohlížet z jiného úhlu. Už se nejedná pouze o čistý charakter, který narazí na nelítostné prostředí, kde není tak silný, aby jím byl přijat. Hrdinovi je dán jiný rozměr, své chování začíná směřovat účelně, cíleně a především s ohledem na vlastní prospěch, s myšlenkou dosáhnout úspěchu jakoukoli cestou. Tento motiv můžeme sledovat v pozdější tvorbě dalších autorů.

V přechodu od naturalismu k psychologické próze však také dochází k posunu pohledu autora od objektivního k subjektivnímu. Subjektivní autor většinou poukazuje na morální úpadek postavy, dává do popředí veškeré její špatné vlastnosti, aby zdůraznil chybu jednání, vzbuzuje poté u čtenáře špatný pocit z postavy¹⁸. Tvůrce také hraje na strunu čtenářova smyslu pro spravedlnost, naturalistické prvky zde mají svou roli. I když se jedná o zajímavá témata, která vzbudí čtenářovu zvědavost, primární názor na zachycení zla, syrovosti, nenávisti nebo nespravedlnosti bude negativní a hlavního hrdinu odsoudí. Ten však nemusí být jen zlým člověkem, objevují se i kladné nebo pomezí postavy, k jejichž hodnocení pak musí čtenář zaujmout vlastní postoj. Hlavní rovinu románu pak nese etické téma.

Výše zmíněné souvislosti naturalismu a psychologické prózy lze nalézt níže, konkrétně řešené v praktické části

¹⁶ Lederbuchová: *Průvodce literárním dílem*. s. 206

¹⁷ Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: *Poetika české meziválečné literatury*. s. 217

¹⁸ Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: *Poetika české meziválečné literatury*. s. 228

2. Praktická část

2.1. Cíl praktické části

Cílem praktické části je výzkum vlivů naturalismu na psychologický román, prováděný na základě teoretického rozboru problému.

Lze vyslovit hypotézu:

Psychologický román vychází z naturalismu.

2.2. Použité metody výzkumu

Pro praktickou část jsem použila tři empirické metody výzkumu v literatuře, heuristickou, analytickou a komparativní. Pomocí heuristické metody jsem se pokusila o interpretaci jednotlivých děl, nastínila pochopení smyslu románů podle toho, co jsem vyhodnotila jako významné. Následně jsem analytickou metodou rozložila příběhy na jednotlivé části, provedla rozbor jejich kompozice, zaměřila se na charaktery postav, děj, naturalistické vlivy a prvky psychologické prózy. Na základě těchto rozborů jsem pak jednotlivé romány mezi sebou porovnávala metodou komparativní, což je metoda srovnávací.

2.3. Popis výběrového vzorku

Výzkum byl proveden na následujících šesti románech.

K. J. Beneš – Uloupený život

K. J. Beneš – Kouzelný dům

A. C. Nor – Jed v krvi

B. Klička - Bobrové

E. Vachek – Nepřítel v těle

V. Neff – Bůh zbytečnosti

2.3.1. K. J. Beneš - *Uloupený život*

2.3.1.1. Historie díla

Kniha *Uloupený život* byla vydána roku 1935. Autor za román získal cenu České akademie věd a umění. Jedná se o první dílo, ve kterém autor skloubil prvky filozofické meditace podložené zájmem duchovědným a přírodovědným a líčení konkrétních životních prostředí a nesložitých osudů.¹⁹ Dílo bylo čtyřikrát zfilmováno v zahraničí režiséry zvučných jmen jako např. Paul Czinner apod.²⁰ Tento román určuje na další dobu směr autorovy tvorby.

2.3.1.2. Místo, čas, jazyk

Samotný příběh románu se odehrává ve větších světových městech v období počátku první světové války a popisuje životy lidí z vyšších společenských vrstev. Autor používá jazyk spisovný, volí vytříbená slova a kultivovanou formu. Což mimo jiné svědčí o tom, že hrdinové disponují intelektem a jsou na úrovni.

2.3.1.3. Děj

Prezident rakousko-uherské banky ve Vídni pan Olič má dvě dcery, dvojčata. Podle F. X. Šaldy²¹ je v rodině patrná protekce prvorozené dcery. Rodina původně očekávala pouze jedno dítě, ovšem při porodu se stala chyba a dodnes nikdo neví, která z dcer je prvorozená, rozhodlo se náhodně a „los padl“ na Sylvu.

Knihu je možné pomyslně rozdělit do několika částí. V úvodu se seznamujeme s hrdiny příběhu. Nahlížíme do rodiny, v níž nejspíše není místo pro dvě naprosto stejné sestry. Příběh zachycující život dvou sester-dvojčat, které jsou si podobné jako vejce vejci, a přece každá z nich úplně jiná, je psán v er-formě.

¹⁹ Hájková, A.: *O autorovi*. In: Beneš, K. J.: *Kouzelný dům*. s. 330

²⁰ Polák, V.: *Díky kouzelnému domu*. s. 4

²¹ Šalda, F. X.: *Hromádka moderní české prózy – Uloupený život*. s. 289

Základní téma, na kterém je postaven celý děj, řeší vztahy mezi sestrami. Jedna z nich si připadá odstrčená a trpí utkvělou představou vlastní méněcennosti. Následně touží nastoupit na sestřino místo a zažít pocit hýčkané a preferované dcery a ženy.

Martina svou rvačku o prvenství udržuje úmyslně, Sylva je pouze stržena proudem. Příběh zachycuje její myšlenkové pochody a útrpné pocity odsunovaného dítěte, které žije ve stínu své sestry. Jediná chvíle, kdy se odhodlá svěřit svému otci s tím, jak se cítí, nenaplní prvotní záměr. Otec situaci bere na lehkou váhu, jeho chyba mu dojde až ve chvíli, kdy Martina již zastupuje Sylvino místo a otec prohlédne.

Další část je věnovaná naplnění Martininých tužeb. Po tragické smrti své sestry sice shodou náhod a zamlčovaných pravd získá její život, ale postupem času zjistí, že je mnohem horší, být někým jiným, než sám sebou. Sama o sobě složitá realizace plánu je jen vrškem ledovce. Mnohem obtížnější je naučit se s cizí identitou žít a zároveň vlastní ztratit.

Na první pohled se sice zdá, že hlavní role patří dívce Martině, ale děj příběhu se točí okolo dvou hlavních postav, ty jako by se praly o svou pozici na žebříčku důležitosti.

Kromě vlastních starostí se ztrátou sebe sama navíc zjišťuje, že ani sestřin život není ideální, má své problémy a nehezka tajemství. Martinin život se celý upře k záchraně „získaného“ manžela. Po jeho návratu z cest ji však čeká další rozčarování. Oba cítí spíše cizotu a chlad. I přes to však z manželství vzejde dítě, které působí jako Martinina naděje: Sejme z Martinky kletbu uloupeného života, vrátí jí jí samé, dá jí odvahu k pravdě vlastního života.²² Poslední kapitola působí jako pozitivní vhled do budoucna i proto, že se Martina setká s dalším mužem, který by mohl být její láskou, možností začít žít svůj opravdový život.

Jak je už z výše zmíněného patrné, Martinina postava prodělává značný vývoj. Nedospělá dívka, která není schopna najít cestu k svému já, nakonec získá to, po čem si myslí, že touží. Na konci knihy čtenář nalézá již dospělou ženu, matku, která si svou podstatu uvědomuje natolik, že chápe, že není možné se jí vzdát, protože jinak by byla odsouzena k utrpení.

²² Šalda, F. X.: *Hromádka moderní české prózy – Uloupený život*. s. 292

2.3.1.4. Charakteristika postav a prvky psychologické prózy

Autor nechává na čtenáři, jaký zaujme k postavám postoj, drží se spíše objektivního hlediska a nehodnotí.

V prvních několika kapitolách máme možnost nahlédnout do niterných představ mladé dívky, která se ve vlastní rodině cítí být cizí a touží bojovat o své místo.

Již delší dobu „mladší“ Martina trpí pocity dítěte odsunutého do pozadí. Je přesvědčena, že její sestře je nabízeno vše a ona sama žije jakoby v pozadí. Týrá se pocity, jaké štěstí by pro ni znamenalo stát se svou sestrou, získat její život a být na nejvyšší příčce priorit lidí kolem sebe. Je sporné, jestli jsou její pocity opodstatněné. Po zjištění, co se stalo při jejich porodu, nabude dojmu, že jí bylo možná něco ukradeno. Operuje s myšlenkou, co když ona se narodila jako první, ta opravdu chtěná dcera. Nabyde přesvědčení, že její pocity ukřivděnosti jsou oprávněné.

Sylva netuší, co prožívá její sestra, žije vlastní život, do kterého patří spíše utajovaná láska k tajemnému muži než sesterská rivalita. Dívku můžeme chápat jako šťastnou, nerozpačitou osobnost. Martina je naopak spíše niterný člověk, který nedává své pocity příliš znát, a pokud ano, jedná neadekvátně situaci.²³ Touží po Sylvině místě v rodině, jejím muži a postavení. Žije zaslepeně v představě, že to, co má nebo co chce její sestra, je vlastně na truc, protože to samé chce Martina.

Když po sestřině smrti dojde k naplnění jejích snů, Martina zjišťuje, že opět hraje „druhé housle“, tentokrát už ale nejde jen o pocit, nyní musí opravdu žít život někoho jiného, a tím ztrácí samu sebe. Skutečnost je o to smutnější, že nyní jí vše dochází. Pociťuje vlastní neschopnost žít za svou sestru a zároveň si uvědomuje, že je to pod úroveň její lidskosti. Pochopí, že její individualita má svou váhu, a zvláště a nejvíce pro ni samotnou. Cesta k následnému pochopení vlastní chyby není dlouhá, chvíle prozření na sebe nenechá dlouho čekat. Martina brzy zjišťuje, že jí není milé, když ji lidé oslovují cizím jménem a celkově s ní jednají úplně jinak, vlastní identita se ztrácí.

Paralelně s Martininým příběhem lze sledovat postavu Sylvy i po její smrti. Zde jej vypráví Martina a je stejně důležitý jako její ztráta vlastní osobnosti. Sylvin život

²³ Šalda, F. X.: *Hromádka moderní české prózy* – Uloupený život. s. 290

působil na první pohled šťastně a bezproblémově, realita byla však jiná. Ve chvíli, kdy si Martina osvojuje Sylvino bývalé prostředí, pomalu jí dochází, že sestra byla nejspíš úplně jiný člověk, než za jakého ji považovala. Trpěla nejspíše pocity nenaplněné lásky a svou touhu tišila v náručí jiného muže než svého manžela. Vyplouvá na povrch, jak obě sestry i přes zdánlivou rodinnou blízkost byly samy sobě vzdálené.

2.3.1.5. Hodnocení knihy

F. X. Šalda hodnotí vcelku negativně, jakým způsobem se autor snaží o věrohodnost hlavního tématu knihy: *Autor si dává velkou práci, aby nám učinil pravděpodobnou tuto životní maškarádu, které je těžko rozumět z rozhodnutí vůle, kterou bys mohl pochopit jen nějakým patologickým motivem z roztříštěného a porušeného podvědomí Martinčina. Zde je punctum litis, básnická a umělecká slabina knihy Benešovy.*²⁴

Alena Hájková se k témuž vyjadřuje obdobně: *Lidským osudům tu chybí empirická věrohodnost, právě tak jako i lákavé intencionální prostředí zůstává jen kulisou usnadňující dějové přesuny.*²⁵

Představa člověka, který by byl schopen vzdát se sebe sama kvůli životu, který mu nepatří, je nereálná. Nemůže žít bez toho, aniž by si uvědomoval vlastní problémy, s nimiž se může vyrovnat jen jejich pravý „majitel“. Každý někdy zatoužil po životě někoho jiného, jelikož na ostatní hledíme pouze z vnějšku, dovnitř nevidíme. Pokud by byl někdo i přesto schopný zmocnit se cizího života, působí nepravděpodobně, že by své okolí dokázal bezpečně zmanipulovat, aby ho v jeho plánu podpořili. Lidské základy stojí na boji o prosazení vlastní osobnosti, v podstatě nejsme schopni žít stoprocentně nesobecky. Ukrást cizí život by znamenalo popřít pud sebezáchovy.

²⁴ Šalda, F. X.: *Hromádka moderní české prózy* – Uloupený život. s. 290 – 291

²⁵ Hájková, A.: *O autorovi*. In: Beneš, K. J.: *Kouzelný dům*. s. 330

2.3.1.6. Naturalistické prvky

„Když se ocitla u sestřina těla v chladné, zaprášené a zapavučinované místnosti s klenutým stropem, sepjaté ruce sklesly jí do klína a hlava až k prsům. Byla to ona, nebylo o tom nejmenší pochybnosti. Když z ní sňali prostěradlo, ležela před ní rovně a strnule natažena, s ústy malinko pootevřenými, v bílých pyžamových spodkách a v modrém svetru, ale ani pleť, ani obrysy těla nebyly znetvořeny. Jen na čele blíže pravého spánku zela jí červenavě namodralá rána. Oči měla sice zavřené, nicméně bezlesklé bělmo poněkud prosvítalo zpod nedovřených víček.“²⁶

Vliv naturalismu v této knize je s ohledem na ostatní díla obtížně rozpoznatelný. Více převládají prvky psychologické prózy. Konkrétních rysů naturalismu je v textu poskrovnu, musíme číst mezi řádky.

Ukázka nám nabízí detailní, nehodnotící popis mrtvého těla Sylvie. Popis působí dokumentaristicky, má za úkol pouze zachytit přesný záznam skutečnosti, ne primárně vyvolat nějaký předem stanovený dojem. Soustředí se především na vnější popis, prvky naturalismu jsou mimo jiné znatelné v jeho celkovém vyznění, zaměřující se na biologické hledisko postavy. Celkový pohled na mrtvé tělo zachycuje neidealizovanou realitu a nevyhnutelnou součást života. Hrdinka podlehla působení osudu, kdy nešťastná náhoda ukončila její život. Nebylo v silách ani jedné z hrdinek tomuto předejít.

Když Martina bojuje o svůj život v rozbouřeném moři, je možné sledovat velkou úlohu nelítostné přírody, proti níž je člověk často bezradný.

„Vlny ji nesou a pomáhají jí. Nedbá, že si drásá kolena a boky o podmořské útesy, přidrží se křečovitě slizké, hladké skály, nový náraz příboje ji na ni přitiskne, až bolestí pozbývá dechu, ale vytrvá, hrůza před smrtí jí zesateronásobila síly. Vydrápe se vzhůru z dosahu vln, kolem ní příboj střídavě rudne, zelená, modrá, náhle však zčerná a Martina již nevidí nic.“²⁷

²⁶ Beneš, K.J.: *Uloupený život*. s. 56-57

²⁷ Beneš, K.J.: *Uloupený život*. s. 50

Objektivní popis čtenáře vtahuje do napínavého dramatu, ve kterém se setkáváme s osobností na pokraji svých sil. Autorova nezaujatost a precizní schopnost práce s jazykem a volbou slov dokáže vytvořit realisticky zabarvený obraz dané situace. Kromě jasné představy čtenář na vlastní kůži prožívá děj, sám bojuje o život, krvácí a trpí. Představa rozbouřeného moře a bezradného těla zmítajícího se ve vlnách ho naprosto pohlcuje.

Z ukázky je patrné, jak je člověk v zajetí přírodních živlů pouhým zvířetem bojujícím o přežití. V tomto boji je člověk odkázán především na hnací motor svých pudů, které vyburcují veškeré tělesné schopnosti do maxima, jenž je potřebné pro záchranu života. Na jakékoli přemýšlení nebo rozhodnutí není čas, nejdůležitějším se jeví touha žít.

Nelze si nepovšimnout vztahu působení a ovlivňování přírody a člověka, jenž je její součástí, avšak stále neschopen vymanit se z jejího područí.

2.3.2. K. J. Beneš - *Kouzelný dům*

2.3.2.1. Historie a místo románu

Román vydaný v roce 1939 se odehrává v malé vesničce Bítov. Autor se kromě psychologie postav zaměřuje na nádherná panoramata a sílu přírody tohoto kraje, který spolu s „kouzelným domem“ ve skutečnosti existuje. Má k místům vřelý vztah, což je také patrné z jeho subjektivního líčení krajiny. *V knize jsou změněny názvy dvou obcí. (...) Žerůtky přezval autor Bítovem, Lysice povýšil na město pod názvem Adamovice. Jinak všechna místní jména obcí zůstávají.*²⁸ Některé další údaje jako jména míst, kde se pohybují hlavní postavy nebo jména postav jsou změněna nebo přizpůsobena podle potřeby autora, např. pro dosažení romantičtějšího účinku.

Hlavním zdrojem inspirace byl autorovi dům č. 7 a jeho zahrada v Žerůtkách, obyvatelé domu, Žerůtek a okolí.²⁹ K. J. Beneš byl několikrát ve jmenovaném domě hostem a jeho rodina bydlela poblíž, díky tomu si vypěstoval k tamním místům vřelý vztah. Stejně tak i obyvatelé výše zmíněného domu jsou skuteční.

Dům působí monumentálně, má svou historii a byl svědkem životů několika generací, což mu přidává na vážnosti jako i způsob a úcta, s jakou o něm autor hovoří.

*Veliká hluboká místnost, jejíž ponurost způsobovaly tmavý nábytek a tři malá okna, zastíněna zvnitřku záclonami a zvnějšku bujně rozrostlým vínem, byla zařízena se vkusem z minulého století a vzbuzovala dojem sešlosti a nepořádku, všechny věci v ní jako by byly v ustavičném pohybu a žádná z nich na svém místě. Pokoj vypadal rozházený, přestože byl pečlivě uklizen a uspořádán; (...)*³⁰

²⁸ Polák, V.: *Díky kouzelnému domu*. s. 9

²⁹ Polák, V.: *Díky kouzelnému domu*. s. 10

³⁰ Polák, V.: *Díky kouzelnému domu*. s. 16

2.3.2.2. Děj

Příběh vypráví o učitelské rodině Balvínových. Tři dospělé děti žijící se svou matkou a dvěma velmi konzervativními tetičkami, jež mají v domě hlavní slovo.

Poklidný život na vesnici, především život rodiny, zásadně naruší příchod neznámé cizinky, která svou návštěvu rozhodně neplánovala. Bezvládné tělo Marie je nalezeno na silnici. U Balvínů se jí dostane ošetření i porozumění. Ale nikdo netuší, že se starají o ženu, která ani sama netuší, kdo vlastně je.

Postupem času, který jí rodina poskytne k uzdravení, se Marie stává její součástí. Všichni si Marii oblíbí pro její schopnost získat si lidi. Je až k nevíře, jak se celý dosavadní chod domácnosti musí přizpůsobovat novému členu i to, s jakou ochotou to nakonec udělá. Marie se však i přes veškerou vřelost okolí stále týrá myšlenkami na svou ztracenou paměť a lež, do které svým mlčením zatáhla celou rodinu.

Oba synové rodiny se do záhadné cizinky zamilují, jen jeden má však úspěch, což druhého bratra donutí k sebevraždě, která otřese celou rodinu. Jako symbol změny a zásahu do životů rodiny jsou pokáceny vrby na zahradě, strom, na kterém se bratr oběsil. Stejná rána je tedy zasazena i domu, jenž má v románu symbolickou hodnotu.

Láska Martina a Marie je zpočátku přísně tajena, veškeré změny, narušení nebo jakékoli nestandardnosti nejsou v souladu s tamním životem. Lidé na vesnici žijí konzervativně, tento způsob života je až vyhrocen u výše zmíněných tetiček. Proto je také téměř nemožné pochopit, jakou ránu po všech stránkách rodina utrhla po ztrátě syna a bratra. Pro ostatní bylo jednodušší neznat příčiny jeho smrti. S těmi byli seznámeni pouze Marie a Martin.

Jejich idylický vztah vypadá, že ho nemůže nic narušit, oba stále pátrají po Mariině ztracené minulosti, hledají s vervou, vědí, že její původ bude v budoucnu spoustu lidí zajímat. Avšak svým chováním spíše riskují to, co mají teď, i když život v nejistotě je horší.

Nakonec se všechno přeci jen podaří, Marii pozná na billboardu její otec. Toho si Marie spojí s mužem, kterého vídala ve svých snech, vždy se ho velmi bála, chtěl po ní, aby jednala neslučitelně se svým přesvědčením. Marii se paměť vrátí a zároveň s tím se zcela mění i její osobnost.

Martin sleduje změnu její osobnosti, která se projevuje jak v jejím chování, tak v držení těla nebo výrazu tváře, nevypadá jako jeho láska. Marie se pomalu ztotožňuje se svou znovunabytou osobností, uvědomuje si důležitost svého rodinného poslání a tím vypouští ze svého života i Martina. Ve chvíli, kdy se Marie vrací zpět, Martinovi zůstává pouze jistota v podpoře rodinného kruhu, nad nímž se symbolicky tyčí kouzelný dům.

2.3.2.3. Charakteristika postavy

Kromě svého dějového spádu je román protkáno propracovanými popisy domu, jeho zahrady, okolí Bítova a tajných zákoutí, kde je možné se kochat krásnými přírodními scenériemi, které silně působí na nitro člověka, což může vyvolat tak silný citový prožitek, jenž by mohl zásadně ovlivnit lidské vnímání, chápání reality a pamětní pochody.

Zmíněné sensitivní působení krajiny a okolí lze sledovat na hlavní postavě Marii. Po vzpomínání se z povrchových zranění navazuje vztahy s tamními obyvateli, jejichž blízkost jí usnadňuje chvíle tápání ve střípcích vzpomínek.

Mlčením o ztrátě paměti však všechny ostatní nutí žít ve lži, což sama niterně velmi negativně prožívá. Usilovně vzpomíná, ale paměť je zahalena stínem a symboly, které Marie zatím není schopna rozluštit. Je více než patrné, že si silou své osobnosti nevědomky umí získat všechny ve svém okolí, možná se jedná o pozůstatek ztracené identity. Cizí prostředí a láska, která vzplane mezi ní a Martinem Balvínem, jí spíše ještě zatemňují mysl. I přes všechny pokusy, které s Martinem podniknou pro proniknutí do její paměti, jsou marné. Trápí ji také zlé sny.

Už od začátku Marie působí jako narušení tamní harmonie, i přes všechno ujišťování zdejší lidé cítí, že něco není v pořádku, snad více než obyvatelé Bítova si to uvědomuje čtenář. Podstatnou část rodiny si Marie sice podmaní svou schopností působit mile a příjemně. A také ona sama jako by cítila, že se nejedná o její přirozenost, i když by si tento stav klidu a čistoty ráda užila.

Chápavě sleduje a vnímá pohodový průběh života na venkově s jeho obyčejí, tradicemi a nakonec se do něho zapojuje. Ztráta paměti z ní udělala jiného člověka, své skutečné já odsunula do pozadí. Vystává otázka, jaké je její skutečné já, jestli to, kým

byla před nehodou nebo kým je teď. Pátrání po vlastní identitě přinese své ovoce. Z milé, skromné dívky se stává majetná žena s jasným předurčením rozšířit rodinné jmění svazkem s bohatým Larišem. Marie působí sebevědomě, rozhodně a nepřístupně. Jedná se o ženu z vyšší vrstvy, která se nemůže zahazovat s vesnickou „chátrou“, její život má vyšší cíle. Na Martina celá situace působí velmi bolestně. Je těžké si přiznat, že žena jeho snů je ve skutečnosti někdo úplně jiný.

Vnímáme naprostou změnu osobnosti, názorové a charakterní odlišení, ztotožnění se s jiným žebříčkem hodnot. Není ale možné tvrdit, že změnu v chování způsobil pád z letadla. Nelze se ráno probudit s jinou identitou, člověk je takový, jaký je, ovšem tento román naznačuje, že každý může být i jiný a v podstatě se nebude jednat o jinakost, protože i změna osobnosti kotví v nás samotných. Autor postavu Marie vyhnal do extrémů pro větší zajímavost. V reálném životě by toto přímo volalo po nějakém kompromisu, jenž by zajistil, aby znovunabytí paměti bylo schopné existovat v souladu s chováním po její ztrátě.

2.3.2.4. Naturalistické prvky

„Tělo se pohnulo, převrátilo se na bok a opřelo se o loket. Martin se zhrozil. Ten obličej! Vytřeštěné, krví podlité oči, zuby vyceněné mezi rozchlípenými, třesoucími se rty, nepřítelny výraz.“³¹

„Zrovna před ním, v tom zeleném, šelestícím vesmíru, z mokré vidlice větví těsně u kmenu viselo černé, podivně protáhlé, bezvládné tělo. (...) Tam venku v koruně vrby visel Vilém a déšť se lil z nebe na jeho tělo.“³²

Spisovatel volí slova spíše básnického charakteru, což vyvolává emotivní prožitek a působí uměleckým dojmem. V popisech krajiny a postav dochází k prolínání snu a reality. Zmiňované popisy působí až metaforicky, v dané situaci si čtenář nemůže být jist, jestli se jedná o fantazii nebo skutečnost. Naturalistické vlivy se nejvíce projevují v místech, kde postava balancuje na hranici skutečnosti a představ, myšlenky a pocity

³¹ Beneš, K. J.: *Kouzelný dům*. s. 176

³² Beneš, K. J.: *Kouzelný dům*. s. 207

ovlivňují reálné vidění a zkreslují obrazy. Čtenář na objekty hledí očima postav i přes použitou er-formu.

Události a dramata příběhu tvůrce podává osobitým uměleckým stylem, jenž lehce odsouvá naturalistickou syrovost a strohost do pozadí, tím spíše vyvolávají tragičtější dojem. Barvitě vykreslení skutečnosti opředené snovým stínem způsobuje neschopnost čtenáře odtrhnout oči od řádků. Z důvodu použití složitějších spojení a propracovaných vět, je nutná větší soustředěnost a schopnost pátrat po smyslu.

Čistě naturalisticky vyznívá popis těla zohyzděného v důsledku sebevraždy. Nezaújaté ztvárnění dělá ze čtenáře svědka ukončení lidského života, z něhož zbyla pouze tělesná schránka.

Vilém ve svém zoufalství nebyl schopen reagovat jinak než zanevřením na budoucnost. Bezmoc a pocity beznaděje ho dohnaly do krajních mezí. Jako přístupná možnost a vysvobození se mu jeví smrt, sice krutá ale jediná adekvátní alternativa řešení situace. Proti čtenáři stojí člověk ve své nahé lidskosti, hrůzná skutečnost má přednost před jakoukoli idealizací, pro kterou zde není místo.

Hlavní myšlenka vyvstávající z ukázek i z celého smyslu díla nás směřuje k pochopení lidské slabosti a důležitosti objektivně a nezkresleně sledovat realitu, uvědomit si nízký a bezvýchodný post lidského žití, tj. nemožnost najít východisko z každé situace. Člověk z biologického hlediska není schopen dosáhnout všech cílů, které si stanoví. Je omezen neviditelnými bariérami vlastního bytí, něčím mocnějším, co určuje životní běh všech lidí. Základní myšlenku této bezvýchodnosti si dal za svůj cíl právě naturalismus, na jehož základech staví a dále téma rozpracovává psychologická próza.

2.3.3. Srovnání knih *Uloupený život* a *Kouzelný dům*

Ve svých dalších románech napsaných před druhou světovou válkou sledoval Beneš v podstatě cestu nastoupenou Uloupeným životem, avšak kladl si v jejím rámci různé umělecké úkoly (...) Nejvýznamnější z této řady je román Kouzelný dům. Je v mnohém blízký Uloupenému životu.³³

Obě díla působí romanticky a tragicky zároveň, spojuje je stejný motiv ztráty paměti, i když vyústění jednotlivých příběhů je jiné. Ztráta paměti je v *Kouzelném domě* hlavním tématem, v *Uloupeném životě* tato ztráta pouze předznamenává omyl, který způsobí záměnu sester, jíž nakonec hlavní hrdinka není schopna zabránit silou vůle. Obě knihy však spojuje hledání vlastní identity. Martina svou pravou osobnost nachází paradoxně sama v sobě, Marie využila pomoci a citové podpory Martina, jenž v ní dokázal vzbudit duši vznešenější a ušlechtlejší, ta však před Mariiným skutečným životem neobstojí. Marie život s Martinem vymění za život daný třídní příslušností, v podstatě nemůže jinak, hluboce zakořeněné hodnoty nelze mávnutím zapomenout. Martinovi však zůstává alespoň dům jako symbol rodinného zázemí.³⁴

V tradiční společnosti můžeme uvažovat o tom, že by dům díky své symboličnosti mohl působit jako opěrný bod. Každý však dospěje do období, kdy je nutné vylétnout z hnízda, v tomto čase si člověk stanoví jiné hodnoty důležité pro něj samotného. Je možné připustit, že by Martin byl schopný opustit rodinu a s ní již tolikrát zmiňovaný dům, jenž působí spíše svazujícím dojmem.

Obě ženy psychicky ničí muže ve svém okolí. Martina tím, že i přes veškeré snahy z ní „její“ manžel cítí pouze cizotu a milenec zahyne ve válce, do které šel pro neopětovanou lásku patřící původně Sylvě a v jeho mysli i kvůli Sylvě zemře, i když žena, která ho ve skutečnosti zanechala opuštěného, byla Martina. Další obětí, kterou Martina nevědomky zabíjí, je její otec, jenž šokem z prozření o výměně sester a vědomí vlastní chyby, umírá na srdeční slabost. Na druhé straně Marie zamotá hlavu oběma bratrům. Nejprve nevědomky donutí k sebevraždě

³³ Hájková, A.: *O autorovi*. In: Beneš, K. J.: *Kouzelný dům*. s. 330

³⁴ Hájková, A.: *O autorovi*. In: Beneš, K. J.: *Kouzelný dům*. s. 331

pro neopětovanou lásku Viléma a po znovunabytí paměti naprosto vymaže ze svého života Martina.

Ani o jedné z postav se nedá říci, že by se jednalo jednoznačně o postavy záporné, přestože ničí a týrají své okolí. Způsobují situace, které naprosto destruktivně působí na životy ostatních lidí, ačkoli většinou jednají sobecky a egocentricky, s ohledem především na vlastní dobro, ale v jejich chování není primární zájem škodit. Hledají sebe sama, na této cestě se často ztrácejí, čímž trpí víc, než kdokoli jiný. Především je sžírají pocity nejistoty a viny. Martina později pozná chybu svého jednání a s neustálým sebeobviňováním se musí vypořádat pouze sama. Marie si zpočátku myslí, že milosrdnou lží o ztrátě paměti a neznalosti vlastní minulosti, ulehčí lidem, kteří se jí ujali, ale sama později cítí, jak se do lží zamotává a v nitru se užirá.

Každý z příběhů se pohybuje v jiném prostředí: Velkoměsto a život v přepychu stojí proti rodinným tradicím soustředěným do jednoho bodu umístěného v malé vesničce. Každá z postav je determinována prostředím, ze kterého vzešla. Postava Martiny je velmi podobná Marii, jedná se o vznešené, elegantní, charismatické a půvabné ženy. Celý příběh věnovaný náhlé a netrvalé proměně Mariina chování, nemění nic na tom, že se ve skutečnosti jedná o dívku z vyšších vrstev, která nad chudáky ohrnuje nos. Ve stejných sférách se pohybuje i Martina, přestože její příběh nenabízí takový kontrast mezi chudobou a bohatstvím, je svým společenským postavením předurčena být povýšená.

Obě knihy jsou vyhroceny do extrémů nejspíše proto, aby zvýšily zájem čtenáře. Autor si vybral především romantické prvky jako niternou zápletku, u níž nechybí láska se stínem erotiky. Nakonec zůstávají pouze zmařené milostné city, rozjitřená duše a samota.

Závěry obou knih působí spíše nešťastně. Hrdinka Martina se musí smířit se svým špatným rozhodnutím, avšak je jí dána naděje v podobě možnosti nové lásky a získání vlastní identity.

Konec *Kouzelného domu* je i přes to, že hlavní hrdinka prozře, tragičtější. Ztratí svou lásku k učiteli, který se zamiloval do někoho, koho mu pravá Marie nedokáže nabídnout. I přes všechna rizika Martin pátral a své dívce vrátil „uloupený život“.³⁵

³⁵ Hájková, A.: *O autorovi*. In: Beneš, K. J.: *Kouzelný dům*. s. 331

2.3.4. A.C. Nor - *Jed v krvi*

2.3.4.1. Místo a kompozice

Román odehrávající se ve středočeské vesničce byl vydán roku 1934 a je rozdělený do kapitol, které jdou chronologicky po sobě.

2.3.4.2. Hlavní téma románu

Hlavním tématem románu je spor dvou rodin, Pokorných a Šenků. Zpočátku začne nevinně, při shromažďování údajů potřebných k zanesení jednotlivých míst ve vesnici do nové mapy, hádkou o okap. Ten má svou historii a nikdo už netuší, které z rodin opravdu náleží, i přestože přisedá ke statku sedláka Pokorného.

2.3.4.3. Vedlejší téma

Autor kromě líčení ostrých rozepří mezi rodinami popisuje i život lidí na vesnici, jejich činnosti v jednotlivých ročních obdobích a inklinaci k tradicím a symbolům. Vyjma popisu tradic na vsi tvůrce řeší vztahy lidí mezi sebou, jejich charakterní vlastnosti a odlišuje život vesnický od městského.

2.3.4.4. Děj

Celý román se pohybuje kolem banálního sporu o okap. Nevinný spor vyústí do obrovského soudního šlenství. Šenkova rodina podala první žalobu o výše zmíněný okap, který paradoxně ani jedna z rodin nikdy příliš nevyužívala.

Od této chvíle už oba rody přemýšlejí pouze o tom, jak potopit druhou stranu, co udělat pro to, aby svůj spor vyhrály a pokud možno nezaplatily ani korunu za soudní řízení. Vesnicí se valí žaloby jako laviny, které lidé podávají jeden na druhého podle toho, na jaké straně barikády stojí, jestli na straně Pokorných nebo Šenků. Sváry mezi

sousedy pronikají i do vztahů v každém statku. Dochází k hádkám v rodinách, neustálému napětí.

Když už je čtenář přesvědčen, že děj spěje k úspěšnému a smírnému konci, přichází nová rána, nový naschvál, který ještě více rozhádá obyvatele poklidné vesnice.

Rozpory trvají dlouho, přes celý rok a stále pokračují, ubližují jak jednotlivým členům rodiny, tak všem v okolí. Lidé jsou unaveni, přišli o spoustu peněz nemluvě o zanedbávané práci na polích a statcích.

„Oba statky trpěly, pole byla opomíjena. Pro soudy se dalo příkoří každé části práce, s níž se nikdo neobíral s takovou láskou a s tou měrou chuti jako který jiný rok. Oba sedláci to věděli, uvědomovali si to často, když je práce nechtěla těšit, když jim hořkla, protože nemohli stačit jejímu tempu.“³⁶

Jed otrávil celou vesnici. Situace přímo volá po nějakém zoufalém tragickém činu, který nakonec snad hádky vyřeší.

Sousedská nevraživost si vyžádá svou daň ve chvíli, kdy bezradný a již pomatený pan Šenk zapálí stodolu Pokorným a sám se oběsí. V rodině Pokorných naopak těžce stůně matka. Požárem příběh končí, ale i při této tragické události se najdou negativní hlasy, které ve chvíli smutku myslí na pomstu a zadostiučinění.

2.3.4.5. Charakteristika postav

U hlavních aktérů románu se nesetkáme s příliš prokreslenou psychologií postav. Pohled na tamní mentalitu je čtenáři nabízen nepřímě. Postavy neprodělávají přílišný vývoj, příběh se stále točí okolo centrálního tématu soudních sporů, které mají negativní dopad na životy všech zúčastněných.

Rodina Pokorných se jeví v lepším světle než Šenků, kteří jsou schopni pro svou zlobu zajít až do krajních mezí, a tak nastává série žalob za pomluvy, jedné nebo druhé strany a celé množství útoků, jenž vyvolávají každodenní ničující vztek a rozkoly v celé vesnici.

³⁶ Nor, A. C.: *Jed v krvi*. s. 88

Hlavní hrdinové románu nejsou schopní problém uchopit do vlastních rukou, ani možná smrt je nedonutí jednat. Veškerá možnost rozhodování jako by nebyla, jsou odkázáni na volný chod událostí. Jejich neschopnost reagovat je vysvětlitelná nedostatkem sil nebo rozumu, jsou v zajetí a nemohou jednat jinak.

Lidé jsou známí tím, že si často přisadí k neštěstí druhého, nejinak je tomu v tomto příběhu. Dříve poklidná vesnice prahne po senzaci a živém divadlu. Často se do sporů pletou pouze z čisté zlomyslnosti a zvědavosti, které je pak nutí strávit spousty času v soudní síni na lavici svědků. Obě rodiny se snaží těžit ze svědectví jakékoli „nezávislé“ osoby.

Zapšklým rodinám ani svědkům se nedá příliš věřit, zveličují události, mluví spíše ku prospěchu jedné či druhé strany než pravdu. Není výjimkou, že na lavici svědků sedí člověk, jenž přes své stáří ani nedokáže racionálně uvažovat. Absurdnost celé situace se každou stránkou románu vyhrocuje.

Sváry na každého účastníka působí destruktivně. Zachycení prostého člověka, který přes clonu závisti a pomstychtivosti, působí beznadějně a vyvolává smutek. Jednotlivé postavy i přesto nesměřují k určitému přehodnocení situace nebo uznání vlastní chyby a schopnosti řídit se heslem „moudřejší ustoupí“. Všichni si tvrdohlavě a křečovitě stojí za svým, nevědomky ničí jak svůj duševní tak tělesný stav.

Neustálý strach a nejistota z připletení se do situace, ze které druhá strana vytěží, zanechávají v každém z nich svůj díl. Podstatnou část žalob podaných Šenkovými také sami prohrají, osnují však neúnavně další plány na možné rozepře. Ke konci už není možné ani poklidné setkání členů rodin na silnici.

Všechno tohle zanechává známky na duševním i fyzickém zdraví. Roztržkami trpí samozřejmě především děti, na které přes všechny hádky nemají rodiče ani pomyšlení. Děti podstatě sporů nerozumí, hledí na ně černobíle, jediným společným jmenovatelem pro ně v této chvíli je, že nusí druhou stranu nenávidět.

Ne tak zřídka se stává, že celé generace dědí jedna po druhé zášť započatou v minulosti a postupem času jen utužovanou. Po spoustě uplynulých let lidé již často ani neví, proč se sváří.

Autor udržuje napětí jakýmsi nevyřčeným slibem rozuzlení a smírného konce, který se však nedostaví. Ani v závěru nelze mluvit o vyřešení problému. Čtenář je nucen nečinně přihlížet úpadku obou rodin nechajících své touhy vládnout jejich

osobnostem, které jakoby nepoznamenal žádný morální vývoj, lidská vůle nebo další vlastnosti měnící živočicha v člověka.

Ke konci se setkáváme už pouze jen s lidskými troskami neschopnými racionálního uvažování, protože v důsledku působení krizové situace ji psychicky neunesly, nenašly v sobě sílu vzdorovat, poučit se a dát prostor vývoji, kdy by daná krizová situace mohla způsobit pozitivní změnu a umožnit pro příště racionálnější úsudek a psychickou oporu.

2.3.4.6. Vlivy naturalismu v psychologickém kontextu

U níže uvedené ukázky lze pozorovat propracované popisy týkající se především biologického hlediska postav, což bychom spolu s dalšími prvky mohli považovat za naturalistické působení.

„Zkoušel sám svůj tep, aby zjistil rozdíl, ale nepodařilo se mu to, svou ulekanou krev neslyšel, byla patrně příliš líná a tichá, nepostřehl její klidný tok. Zatím čerpadla matčiny krve měla patrně již zavařena ložiska, jak překotně rychle pumpovala horkou krev do žil, které nabíhaly horečkou.“³⁷

Příběh působí trochu nereálně v určitých situacích, kdy postavy téměř umírají pouze kvůli vlastní hlouposti. Nechají trpět své blízké, aniž by ustoupily byt' jen o píď své hrdosti a projevíly vstřícnost, která by vše vyřešila.

S prvky naturalismu v této psychologické próze můžeme sledovat výrazný prvek sociální.

„Starý leží bez života, jeho obličej je vytřeštěný, ale nikdo neuvažuje, zdali je to žhář či ne, těžká účastná lítost přemohla kdekoho, každý chce pomoci, aby život byl zachráněn.“³⁸

³⁷ Nor, A. C.: *Jed v krvi*. s. 325

³⁸ Nor, A. C.: *Jed v krvi*. s. 367

Projevuje se ve schopnosti/neschopnosti člověka zařadit se do sociálních vztahů, nechat na sebe působit vlivy prostředí, které mění lidskou mentalitu. Pozorujeme sílu a působení mezilidských vztahů. Jakoby nad celým příběhem visí hlavní téma života na vesnici a síť tamních vztahů, které působí modelově.

„Váda přerostla oba statky. Nebylo již vidět, co se v chumlu lidí na zahradě děje, když Dostálová vykřikla a její hlas se zlomil v jekotný nářek, který zprvu netonul v slzách, ale v kroucení očí a v sípavém vzdychání měl nabýt účinnosti. Potom však přišly i slzy a mladá lkala. „Udeřil mě, uhodil mě, kopl mě“ – (...)“³⁹

V předposlední ukázce sledujeme událost, při které dcera Šenkových vznáší obvinění z násilného působení syna Pokorných, který jí tímto měl způsobit potrat. Absurdnost situace je obrovská, jen myšlenka, že by mladý člověk byl tak zkažený, že by kvůli banálnímu sporu byl schopen tak nízkého jednání, při kterém by zabil nenarozené dítě, působí otřesně. Na stejně nízké úrovni můžeme sledovat i další reakce, kdy je naopak obviněna druhá strana, že si potrat zavinila sama, aby potupila rodinu Pokorných, což působí ještě otřesněji. Můžeme sledovat, jak člověk v zajetí vlastních zoufalých pocitů se odhodlá k čemukoli a morálka zde jde stranou, setkáváme se pouze s biologickou rovinou člověka.

Při hádkách se projeví lidská zloba, lakota a sobeckost, neschopnost ustoupit a vytvořit kompromis. Nejde zde pouze o okap, který byl zpočátku jádrem sporu, lidská chtivost vyvstává jako hlavní důvod a právě vesnice je pro tyto spory ornou půdou. Lidé se všichni znají, klepy se šíří rychle a s pomluvami roste zášť, která se šíří z jednoho statku na druhý. Lidská zloba jako jed, který postupně otravuje krev celé vesnice.

„Sedlák má bezradné, jako vyžehnuté oči. Jsou kalnější než toto ráno, které zastihlo statek zohavený v boku, jako by mu obrovský strašlivý dravec zasadil prackou hluboko do vnitřností, ale statek není zabit, žije, může se v něm i bydlet. Ale bude-li se spravovat, a to se musí stát hned, bude se k němu musit okapem. To střelí novou jehlu do sedlákovy k smrti ubité hlavy.“⁴⁰

³⁹ Nor, A. C.: *Jed v krvi*. s. 115

⁴⁰ Nor, A. C.: *Jed v krvi*. s. 358

Vesnický lid žije v těsném sepětí se svou půdou a celkově se svým majetkem, často těžce vydobytým a udržovaným, předávaným po generace. Statek přináší rodině obživu, bezpečí a domov, závisí na něm její existence, proto je pochopitelné, že se považují za jeho živou součást a jakékoli ztráty bolestivě prožívají jako rány zasazené vlastnímu tělu.

Personifikace použitá v ukázce má tedy svůj význam, značí sepětí rodiny s domem, jeho výsadní postavení v jejich životě, které značí, že v případě „smrti“ statku umírá i rodina. Požár způsobil tělesná poranění, která sedlák vnímá jako způsobené jemu samotnému, vidí před sebou násilím zraněné tělo. Společně se statkem krvácí a trpí bolestí.

V příběhu můžeme sledovat naturalistické vlivy i s ohledem na předurčenost, v tomto případě nejsou obyvatelé vesnice příliš schopni vlastními silami ovlivnit svůj život, pouze se mu přizpůsobují, je dán základní model určený prostředím a rodinnými zvyky, který určuje, jak se vše bude odvíjet. Každá z rodin nese zatíženost bývalými generacemi, je odkázána na zažitý model, kterým se většinou řídí. Vesnický život je opředen tradicemi a postupy. Ty se narozdíl od měst příliš nemodernizují. Člověk už se rodí do zajetého systému, jemuž se podvoluje a nevědomě respektuje jeho pravidla.

2.3.5. Vladimír Neff – *Bůh zbytečnosti*

2.3.5.1. Hodnocení, kompozice, hlavní téma

Kniha byla vydána roku 1939. Vladimír Novotný ve svém doslovu tento román nazývá „meziválečnou českou variantou vývojového románu“.⁴¹ Příběh je rozdělen do tří částí, z nichž každá chronologicky zachycuje určitý časový úsek života hlavního hrdiny Štěpána Baltazara od dětství po dospělost. Kromě dospívání v dospělého muže po tělesné stránce se čtenář seznámí s duševním vývojem postavy.

Román vychází z analýzy duše mladého člověka, který se vlivem své bezvýchodné situace stává asociálním a ubíjí své mravní ideály.

2.3.5.2. Čas a místo

Ocitáme se v blíže neurčeném městě, informace o čase nám může dát způsob komunikace tamních obyvatel. Děti svým rodičům vykají, což značí, že se nejedná o moderní dobu. Plynutí času je rozděleno na tři části, první nabízí pohled do dětství Štěpána Baltazara, okolnosti jeho života, v druhé části se Štěpán vrací již jako mladík z Francie, kam ho poslal otec „na zkušenou“. V této části čtenář může sledovat narůstající moc tety Věry nad Štěpánem. Vztah těchto dvou postav se rozvíjí ve třetí části.

2.3.5.3. Děj

Štěpán Baltazar byl po smrti matky odkázán na výchovu tety, sestry svého otce. Jako malý chlapec tetiným vlivem trpěl, používala nepřiměřené tělesné tresty, mající chlapce přesvědčit o její nadvládě a ponížit.

⁴¹ Novotný V.: *Meziválečná česká varianta „vývojového románu“*. In: Neff V.: *Bůh zbytečnosti*. s. 220

Nikdy se k chlapci nechovala s přílišnou láskou a péčí. Ten, neznalý dobrého slova, spíše trestů, které měly mít posilující charakter, tetu nenáviděl a stále doufal, že ho otec vysvobodí z jejího vlivu. Nestalo se tak. Nakonec odjíždí do Francie „na zkušenou“.

Za léta strávená v cizině se z něj stane mladý muž, vrací se domů změněný. Už nemíní být v područí tety a chce jí dokázat svou samostatnost. Touží ji nechat trpět při pohledu na to, jak se stal v její nepřítomnosti nezávislým.

Štěpán skoro dospělý začíná pociťovat touhu po ženské přítomnosti, s čímž se teta nehodlá smířit, vidí v něm své někdejší ztracené mládí. Nakonec se Štěpánovou neopatrností dostane tetě do rukou dopis, důkaz o jeho touze po vdané ženě, i když zatím jen v zárodečných počátcích. Pod pohrůžkou doručení dopisu manželovi, teta operuje s city Štěpána.

Ze strachu z prozrazení se Štěpán podvoluje tetiným požadavkům a podepisuje si tak svůj ortel. Poslední část knihy se věnuje jeho boji za prosazení osobnosti. Ten se pod psychickým a tělesným deptáním mění v bezmoc. Štěpán na situaci rezignuje. Pomalu začne osnovat plán tetiny vraždy.

K realizaci však nedojde, osud zasáhne sám a teta vyčerpáním organismu umírá. Štěpán si uvědomí vlastní pochybení.

2.3.5.4. Charakteristika hlavních postav

Autor se soustředil na dvě hlavní postavy, jejichž vyhrocené vztahy jsou základní zápletkou příběhu. Obsahově řeší kontrast a oboustranný vliv zástupců dvou generací.

Přední ideou starší ženy byla výchova synovce v silného samostatného muže, jejíž praktické provedení však mělo opačný účinek. Starost o chlapce se proměnila v „sebeobětování“, za které požadovala naprostou a doživotní oddanost. Chlapec se již jako malý touží vymanit z tetina vlivu, nenávidí její praktiky upevňování autority. V dospělosti se vrací pod „její křídla“ s myšlenkou vlastní nezávislosti.

S tím se však stará žena bez naplněných snů nehodlá smířit, stále žije v domněnách, že obětovala svůj život v něčí prospěch a někdo jí za to musí být vděčen, je dokonce nutné, aby jí patřil. Obrací se k myšlence, že k jeho výchově byla prakticky donucena okolnostmi. Štěpánův otec žil v ideálech o výchově dítěte, než aby do ní sám prakticky

přispěl. Vše nechával na sestře Věře, sám se zabýval prací, ve které nebyl příliš úspěšný.

Jeho sestra však pojala výchovu svérázným způsobem, jelikož sama neměla v podstatě žádný život, nikdo o ni nestál a sama nic nevybudovala. Po několika letech v ní zakořenil pocit, že něco v životě propásla. Upjala se k myšlence, že výchova synovce je to jediné důležité a především, že lidé v jejím okolí to vnímají naprosto stejně. Budí v sobě pocity vlastnictví, synovec je jen její a ona se považuje za nejdůležitější osobu nejen v jeho dětství ale i dospělosti.

Vlastní neopatrností a podceněním starší ženy si Štěpán podepsal ortel. Zabavením důkazu, který by ho mohl zničit, nad ním znovu získala moc. Dennodenně nyní musí snášet citové vydírání, dokonce i fyzické tresty, kterými mu jeho teta chce dokázat, že je stále ještě malý chlapec v jejím područí.

Chlapec se souží zadržovaným vztekem a bezmocí. Bezvýchodná situace a teta každý den ho pozorující až moc nápadně v jeho soukromí, ho přetváří v nelítostné individuum, které touží po zabití jiného člověka. I když je obětí a trpí nelítostným způsobem, kdy dochází k rozkladu jeho sebevědomí a osobnosti, není možné pohlížet na jeho důvody jako na ospravedlnitelné.

Stejně jako Štěpán, i teta Věra má svá tajná zákoutí, myšlenky, kterými se užírá, tajnou komnatu svých stesků, ve které v nocích beznaděje tráví čas popíjením likérů, navozující chvilkové potěšující stavy. Touží, aby ji někdo miloval a aby ona mohla milovat jeho. Svou lásku však neumí příliš dát najevo, spíše se bojí, že bude zneužita a tenhle strach jí před vřelým vztahem zavírá dveře. Není schopna navázat jakýkoli čistý vztah, je nedůvěřivá a pocity sebezáchovy jsou důraznější než touha po tom, být milována.

Obě postavy žijí v nesprávném načasování. Přemýšlí, jak najít k sobě vzájemně cestu. Vždy, když se o to pokusí jeden, druhý bývá ublížený a pokus odráží útokem. Vyvolává tím vztek, smutek, beznaděj a následně jeho nenávist stále roste.

Ve chvíli, kdy Štěpán svou situaci chápe jako krajně nešťastnou a pohled upírá pouze k temné bezvýchodné budoucnosti, rozhodne se a naplánuje tetinu smrt. Už nebude po nocích snášet těžké kroky za dveřmi svého pokoje, slyšitelný dech a nepřehlédnutelné sledování posedlou osobou, už neunese tento psychický teror.

Po tetině náhlé smrti se Štěpán uvědomí, jakou se chystal způsobit chybu. Byl rozhodnut odsunout veškeré mravní zásady do pozadí, jednat slepě ve vlastní prospěch a přitom zmařit život člověka. Smrt tety jej prakticky osvětila, ne vlastním přičiněním ze situace vyšel vítězně, i když s výčitkami, ale s čistým štítem a uvědoměním si vlastní chyby.

2.3.5.5. Naturalistické prvky

„Uvadlá ústa se nečekaně roztáhla v křivou, tmavou skulinku, jež prořala a znetvořila žlutý obličej. Pozoroval ji, jak si přendává hůl v dlani, aby ho udeřila. Rána dopadla na levé rameno. Nastavil chabě loket, aby si ochránil obličej. Praštila ho podruhé; potřetí. Posedla ji křečovitá rozkoš a vzrůstající touha, bít znovu a znovu.“⁴²

Z úryvku je patrna autorova preciznost ve volbě slov a celková bohatost slovní zásoby, která ve svém celku působí estetický prožitek. Konkrétně je možné nalézt například využití figur jako nahrazení celku částí. Charakteristika a výrazné rysy postavy působí v zastoupení. Spisovatel si hraje s jazykem v umělecké rovině, jednotlivé popisy situací, postav, vztahů a pocitů činí kvalitně, odborně zachází s plynutím děje.

Člověk propadá působení času, není schopen ovlivnit situaci, žije svůj život jako v pasti a ke konci je nucen pouze sledovat vadnutí vlastního těla, působení přírodních zákonů je nevyhnutelné. Teta Věra se nedokáže smířit s nenaplněním vlastního života, v ukázce nechá za sebe promluvit své pudy a touhy, jedná jako smyslů zbavená, těší se z cizí bolesti, která v tu chvíli předčí její vlastní. Zde je možné vidět spojení psychologických prvků s naturalistickými. Popis jednání má svůj zárodek v narušeném nitru, nechává se ovlivňovat pouze svojí zlobou a nenávistí, která pramení z vlastního neuspokojení. Pocity zrady, úzkosti a smutku spolu se stářím se odráží v tváři ženy, která stále hledá smysl života. Detailní zachycení negativního působení času

⁴² Neff, V.: *Bůh zbytečnosti*. s. 149

a zhmotnění smutku se projevuje v rysech tváře, kdy pohled na ně způsobuje odpor a lítost z neschopnosti cokoli ovlivnit.

V každé z rozebíraných knih je patrný motiv smrti nebo alespoň nemoci, jsou nevyhnutelnou součástí lidského života a proti nim je člověk malý pán. Rodí se do světa, kterému nemůže vládnout.

V příběhu se setkáváme s výjimečnými jedinci, jenž nám ukazují své životy. Teta Věra, ohyzdná stařena toužící obětovat svůj život synovci, ale nedokáže to nezištně. Mladý a nerozvážný Štěpán, neschopný ovládat své touhy natolik, aby si stanovil hodnoty, jimiž se bude řídit, a tak se dostává do problému kvůli přitažlivosti vdané ženy.

Z celkového vyznění příběhu plyne beznaděj, která pramení z jakési zbytečnosti lidského života, jenž je tak krátký a bezmocný v porovnání s působením vnějších sil. Dochází k potlačení lidského rozumu a přeceňování pudovosti a instinktů, dochází k degradaci jedince.

2.3.6. Emil Vachek – *Nepřítel v těle*

2.3.6.1. Místo, čas, hlavní téma

Příběh se odehrává na začátku 2. světové války v Německu. Obyvatelstvo je burcováno k vnitřní síle a nutnosti vlastenectví, kterou požaduje především nový vůdce. Autor zde na postavě psychopatologického německého univerzitního profesora Leonarda, který po Hitlerově převzetí moci emigroval do Československa, studuje psychiku člověka postiženého stihomamem.

2.3.6.2. Děj

Kniha je tematicky rozdělena do tří částí a každá z nich dále do několika podkapitol. V první části se čtenář seznamuje s Leonardovým nelehkým dětstvím a dozráváním v muže. Druhá část vypráví o tom, jak přehnaně úzkostlivý vysokoškolský učitel prchá i s manželkou Helenou do Čech, aby unikl projevům počátku druhé světové války v Německu. Na cestě se jeho paranoidní stavy ještě prohloubí. Představa, že ho sleduje neznámý muž toužící po jeho smrti, ho pronásleduje dnem i nocí a nedopřeje mu odpočinku.

Kvůli užirající nejistotě a strachu z neznámého pozorovatele, který ho sleduje již od první části knihy, učitel odjíždí z města na venkov a zanechává svou ženu osamocenou v hotelu v Karlových Varech, neznalou hlavního důvodu jeho odjezdu. Na venkově stráví pouhých pár chvil, jeho návštěvu přeruší tajemný neznámý v hotelu. Učitele dále trápí představa, co se děje v jeho nepřítomnosti s manželkou. Tajně se vrací zpět do města, ženu nechává v přesvědčení, že je stále na venkově. Postupně zjišťuje, že se manželka dopouští lži, aby se mohla setkávat s jiným mužem.

Zbytek příběhu, třetí část, je věnován učitelově spalující žárlivosti, kterou se snaží v sobě dusit i před svou ženou. Snáší vše útrpně a v poslední chvíli, kdy už vypadá, že se zblázní, jeho žena mění názor a o cizího muže přestává jevit zájem. Před dokonáním chyby se vrací k manželovi, se kterým odcestuje zpět do Německa.

Jako klíčová se jeví situace na konci knihy, kdy se učitel při návratu domů dostane do potíží. Kvůli svému změněnému vzhledu ho nechtějí podle pasu pustit do rodné země. Učitel náhle, jakoby jednal v pomatení smyslů, vyřkne veškeré své nesouhlasy s nastalou politickou situací, paradoxně ve chvíli, kdy chtěl být silný a upřímný, konečně své ženě pravým mužem, je prohlášen za nesvéprávného a umístěn v zařízení pro choromyslné.

2.3.6.3. Charakteristika a psychologie postavy

Hlavní postava, vysokoškolský učitel Leonard, není prototypem silného německého vlastence, který by bojoval byt' jen názory za blaho společnosti. Jedná se o člověka psychicky velmi slabého, nezvládá pohyb v obyčejných událostech života. Každý menší problém je pro něj nepřekonatelný, v krizových situacích jedná neadekvátně, raději se skrývá ve své ulitě s pocity vlastní neschopnosti. Trpí celoživotní paranoiou, že žije v neustálém ohrožení. Jádrem problému je zakořeněné v jeho nesnadném dětství, jelikož vyrůstal jako jedináček v područí despotické chůvy, následky její výchovy si nese až do dospělosti.

Neustálý strach a úzkost se transformují až do fobie, která učitele velice omezuje. Vzal si krásnou, movitou a žádanou ženu z vyšších společenských kruhů, již velice miluje a uvědomuje si, že ona má jiné potřeby než je život se slaboduchým ubožákem. Zvláště pro ni by se chtěl stát silným, rozhodným Němcem, přesně takovým, jak to má jejich kultura zakořeněné. Veškeré jeho chování se však naprosto odlišuje od stanovených cílů.

Pro čtenáře je těžké rozlišit, jestli učitele opravdu někdo pronásleduje, nebo se jedná o mylnou představu. Autor zde stojí spíše v pozadí, nehodnotí učitelovo chování, nesráží jeho úzkosti, dává mu naprostou volnost v jednání, nechává projevit osobnost, na druhou stranu umožňuje, aby si čtenář o hlavní postavě vytvořil svůj úsudek.

Vzhledem k tomu, že si učitel uvědomuje svůj handicap, jemuž neumí odolat, jeho strach z ženiny nevěry je ještě větší. Když zjistí, že se obavy naplnily, reaguje zvláštním způsobem. Svou ženu, aniž by věděla o jeho podezření, nadále kontroluje, později se

v její přítomnosti s možným milencem setká a vidí zřetelné rozdíly. Jedná se o pravý opak učitele. Muž je prototypem sebevědomého Němce, stoupence velkého vůdce, charismatický, pohledný, vtipný a s jasnými cíli.

Helena se nakonec rozhodne z blíže nespecifikovaných důvodů svodům lákavého muže nepodlehnout, jakoby přestane být v područí tělesných smyslů, které ji omámily, začne uvažovat o své budoucnosti a hodnotách a celé drama milostného trojúhelníku končí na jednu stranu nereálně.

Učitel popisuje její chování jako náhlé prozření, uvědomění si vlastní ceny. Žádná žena přeci netouží být v područí muže, který si žen neváží, považuje je za cosi méněcenného, určeného pouze k omezeným záležitostem. Helenin milenec se svými názory nijak netají, jedná naprosto sebevědomě a upřímně, neskrývá se za idealistickou maskou. Působí jako člověk řídící se především svými pudy a touhami.

Veškeré popisy situací v příběhu získává čtenář očima učitele, proto události působí opravdově, čtenář může naplno pocítit učitelův strach a nejistotu, avšak mezi řádky je možné číst občasnou nevěrohodnost a vyhrocování do extrému. Z tohoto hodnocení nevychází postava učitele jako paranoidní, neschopná zdravých mezilidských vztahů. Ovšem na základě lží, kterých se manželka dopouští kvůli sebevědomému muži, je učitel stavěn do pozice ubohé oběti, která kvůli své slabosti nyní trpí.

Celý příběh se jeví jako zpověď nešťastného muže, jenž se ocitl v bezvýchodné situaci, kterou je pro něho celý život. V podstatě neumí být člověkem, jeho osobnost není uzpůsobena k tomu, aby zvládl požadavky okolí. Svou neschopnost si však velmi dobře uvědomuje, což působí zvláštně. Většina lidí, kteří tímto opravdu trpí, jakoukoli nemoc popírá. V závěru, když se učitel snaží vykonat posun ve svém vývoji, změnit se, vybere si nevhodnou příležitost, která ho srazí ještě na nižší stupeň.

2.3.6.4. Naturalistické prvky

„Měla hrubé nehty, které venkovská práce utuhla na ocel, těmi ho štípala. Ala jak to dělala! Zvolna vzala jeho maso do prstů a ponenáhlu mu tiskla nehty kůži, stupňovala stisk a zmírňovala, aby za chvíli znovu přitlačila. Když chtěl plakat, hrozila mu, že mu vytrhá obočí.“⁴³

Ukázka poskytuje pohled na týrání malého dítěte; jen úmyslně zvolený způsob týrání, který se stará o tu největší možnou bolest, zní o to hůře, když je praktikován na malém dítěti.

Ocitáme se ve stavu bezmoci, která pramení z tělesné i duševní slabosti a dětské neschopnosti ubránit se. Neidealizovaná realistická podoba vykresluje přesvědčivý obraz události.

Až čtenář, jako svědek chladného a bezohledného jednání člověka, který se ukájí na utrpení druhých, může hodnotit, jakým způsobem tyran přichází o svou lidskou podstatu. Zároveň si nelze nepovšimnout nezvratného lidského údělu trpět v něčích spárech, z důvodu neschopnosti se bránit.

„Od první chvíle to nebyl jenom tanec ze zdvořilosti. Uchopili se a bylo to mocné, silné objetí, přitiskli se k sobě, zavírali oči. Měl odporný dojem, že smilní před jeho očima. Helena vypadala jako by v jeho náručí spala; ostatně pohlavní trans je vždy podoben spánku s vybičovanými smysly.“⁴⁴

Naturalistické vyznění ukázky je znovu patrné na bezmoci člověka, který je nucen sledovat svou ženu v náručí jiného muže. Způsob popisu situace nás seznamuje s Leopardovými pocity, sledujeme bolest, jež mu nemohoucnost způsobuje, a tím ho činí více ubohým, neschopným reagovat.

⁴³ Vachek E.: *Nepřítel v těle*. s. 37

⁴⁴ Vachek E.: *Nepřítel v těle*. s. 278

2.3.7. Benjamin Klička – *Bobrové*

2.3.7.1. Čas, kompozice

Kniha *Bobrové* vyšla roku 1930 a je rozdělena do pěti oddílů a podkapitol. Každý oddíl zachycuje určitou část života postav. Plynutí času a vývoj příběhu je možné sledovat právě díky těmto oddílům, které posouvají děj dopředu chronologicky.

2.3.7.2. Místo, hlavní téma

Příběh se zpočátku odehrává na malé vesničce. První oddíl je věnován uvedení čtenáře do děje, seznamuje s typickým venkovským životem, nutností tvrdé práce, výdělku na živobytí, ale především se vztahy mezi lidmi na malé vesnici, kde není možné nic utajit. Dochází k narušení soukromí všech občanů a i zdánlivě cizí lidé ovlivňují životy ostatních. Podobný život mají i nijak výstřední manželé, které postihne senzace – narodí se jim siamská dvojčata.

2.3.7.3. Děj

Neuvěřitelnou událostí žije celá vesnice, všichni si nelogicky myslí, že mohou o věcech ostatních rozhodovat nebo se na nich alespoň podílet. Rodiče jako obyčejní lidé svázaní tradicemi nejsou schopni reagovat na takovou novinku, nikdo v jejich okolí se s tím nikdy nesetkal. Okolní zájem o děti roste, ale matka se jakýmkoli vnějším zásahům ze strachu pramenícího z mateřské lásky brání. Strach ji staví do kouta a připravuje o zbytky zdraví, nakonec už není schopna odolávat tlaku, na kterém se podílí i její manžel a umírá. Siamským dvojčatům Pavlu a Petrovi není přáno klidného obyčejného života. Jejich otec je rozhodnutý nenechat jejich výjimečnost ležet ladem a přihlásí je k cirkusu. Zde se odehrává jejich hlavní životní etapa, která se stane pro jednoho z bratrů osudnou.

2.3.7.4. Charakteristika postav, psychologické prvky

Hlavní postavy ztvárňují siamská dvojčata, i když zpočátku se zdá, že nejsou hlavními nositeli děje. Příběh působí jakoby ho neprožívala ona sama, ale byl pouze vyprávěním o nich, až později se stávají jeho hlavními aktéry. Do té doby sledujeme pouze vývoj dětí v područí svých rodičů.

I přestože se jedná o bratry, tím spíše k sobě připoutané, každý z nich je samostatná osobnost. Nestandardní životní úděl se v dětství dal přizpůsobit, ovšem postupem času s hledáním vlastní identity se oba chlapci od sebe vzdalují. Vystupování v cirkusu jim nepůsobí žádné problémy, zdá se, že je to naplňuje i baví, nepocítují svou výjimečnost jako handicap, pro diváky jsou zajímavým číslem. Hlavní problém tkví v tom, že je nikdo nebere jako obyčejné lidi, není s nimi nakládáno jako s individualitami, všichni vidí pouze jejich nestandardnost.

Citlivější Pavel trpí sobeckostí svého bratra, Petr nepřemýšlí o pocitech osoby, se kterou sdílí své tělo, jedná jako by byl pouze on sám, na prvním místě je u něho zábava, pití a později především ženy. Pouze představa, co musel všechno Pavel vedle svého bratra zakoušet, probouzí odpor a smutek. Co se týče rozvoje sexuální touhy, Petr byl rychlejší, je schopný pro uspokojení svých potřeb i ztrpčovat život ještě dětskému Pavlovi. Ten přes veškerou clonu svých emocí, hlubokých citů a schopnosti empatie tiše trpí. Petr nehodlá ustoupit ve svých požadavcích a jeho okolí ho podporuje a přesvědčuje Pavla, že musí brát ohledy.

Ve chvíli, kdy se Petr přes svou egoistickou potřebu přestává ohlížet kolem sebe a pro ukojení vlastní touhy se chystá zmařit život i nevinné dívce, Pavel dojde k rozhodnutí. Odmítá být spojen s člověkem, vedle kterého si bude po zbytek života připadat jako přítěž. Nehodlá již přihlížet věcem, s nimiž nesouhlasí a vezme osud do svých rukou. Pomocí nože spojená těla rozdělí a tím se odsoudí k smrti.

Pavel s Petrem kdysi dostali možnost být operováni, aby každý mohl žít vlastní život, Pavel si uvědomil dosah rizika, ale také výhody, pokud by se zákrok zdařil. Petr měl názor zcela opačný, se svou situací je smířen, vždy se vyhovovalo především jemu, byl z dvojice ten, který vždy prosadí vlastní názor, nevidí důvod riziko podstupovat. Další komplikace způsobuje otec, jenž ve spojení bratrů vidí výhody výdělků a staví

na svých konzervativních základech. Ostatní okolí se staví na stranu Petra, Pavel zůstává paradoxně sám. Proto se rozhodne a ve své statečnosti umírá.

2.3.7.5. Jazyk

Román je psán jednoduchým jazykem, který spolu s nesložitou dějovou linií ještě umocňuje obyčejnost postav a jejich životů a tím více staví do kontrastu všednost narušenou narozením zvláštních dvojčat.

2.3.7.6. Naturalistické vlivy

U tohoto díla je možné nejvíce ze všech výše zmíněných pěti děl sledovat naturalistické vlivy.

„Pavel usoudil, že je na čase, aby zavřel oči. Dítě moje, obrátila se k němu Evelynu bojácně, nepřekázej nám, neboť opravdu za to nemůžeme, budeš-li teď trpět nepohodlím! V té chvíli se na ni snesl již Petr, dopraviv přes ni půlkruhem Pavla, jenž jí spočinul jako studený meteor po pravici, byv vmeten svým obličejem do jejího podpaží.“⁴⁵

Z úryvku jsou patrné dvě individuality s rozdílnými touhami, kdy jedna neumožňuje druhé vlastní prosazení, celá zmíněná situace působí na čtenáře nepochopitelně až nechutně, jediné co zmírňuje odpornost, je nereálnost, která z příběhu číší. Možnost adaptovat příběh na skutečný život je pouze nepatrná, pokud by k tomu opravdu došlo, je nutné přemýšlet, jestli by reální lidé skutečně postupovali takto.

Daná skutečnost je podána syrově a bez příkras. Petr hnán svou touhou, nic ho nezastaví, ani skutečnost, že vedle něho trpí bratr, který nemá možnost výběru. I přes absurditu lze na ukázce demonstrovat charaktery opravdových lidí, posedlost uspokojením vlastních potřeb. Z hlediska biologického se člověk snižuje pouze na svou živočišnost, jedná jen podle vlastních tužeb a schopností. Prosazení těchto nízkých pudů

⁴⁵ Klička, B.: *Bobrové*. s. 135

záleží na schopnosti se prosadit, na síle charakteru. V této chvíli je jakákoli lidskost odsunována do pozadí.

„Ale Petrova žádost dorostla již síly, jež nevnímá ani nejmocnější bolest. Všechnu pozornost obrátil k manželčině odporu a konečně přece dosáhl svého: tiše nařikajíc byla mu Azyadé po vůli.“⁴⁶

Petr ve své neutuchající zlobě, s pocitem, že mu bylo ublíženo jedná v zaslepení smyslů, dávka alkoholu v něm navíc odsunuje zbytky lidskosti. Není schopen racionálně a empaticky přemýšlet, dává prostor své aroganci a egoismu. Nespokojí se pouze s ublížením po psychické stránce, chce prosadit svoji vůli i tělesnou potupou, aby dokázal, že on je ten, kdo určuje pravidla, komu každý musí ustoupit.

Zpracování nestandardního tématu společně s vnějším vyzněním negativního rázu a autorovo zaujetí nehodnotícího a neutrálního postoje tento román psychologické prózy dává do souvislosti s naturalismem.

⁴⁶ Klička, B.: *Bobrové*. s. 209

2.3.8. Naturalistické prvky jednotlivých děl v souvislostech

Pro výzkum provedený v praktické části bylo vybráno šest děl různých autorů. Všechny ukázky se dají žánrově zařadit do psychologické prózy, jejíž znaky jsou zřetelné. Tvůrčím záměrem bylo v první řadě najít a dokázat prvky naturalismu v těchto dílech. V každém z nich je patrný vliv naturalismu, avšak liší se od sebe z kvantitativního hlediska v zastoupení prvků.

V rámci komparace románů mezi sebou, lze spojit obdobná díla do skupin podle podobnosti. Je však nutné zmínit, že jednotlivé ukázky jsou v podstatě nezaměnitelné s ostatními, jedná se o originály, které se pouze shodují v určitých rysech a ani rozdělení do skupin nemusí být jednoznačné.

Knihy *Bobrové* a *Jed v krvi* se odehrávají ve stejném prostředí. Hlavní postavy žijí na vesnici, pohybují se v nižších společenských vrstvách, což se také odráží v jejich mentalitě. *Jed v krvi* však není knihou, kde by naturalistické prvky byly zjevně patrné. Ze všech zkoumaných románů jsou nejvíce znatelné v *Bobrech*.

Další skupinu spojující společné rysy tvoří romány *Uloupený život*, *Kouzelný dům* a *Nepřítel v těle*. Autor vytvořil hrdiny jako kultivované a vzdělané lidi na výši. V knihách se řeší jejich prokreslená psychologie a celkové pojetí příběhu je tímto ovlivněné. Nevšední problematika, nenormální jednání, úzkostné pocity a s tím související sociální problémy nám společně vykreslují vyznění tematické složky. Jednotlivé popisy stavů a událostí jsou podány objektivně, do popředí vstupují především nestandardní dramata, reakce nebo činy určitým způsobem psychicky deformovaných lidí.

Problematikou mezilidských vztahů, tentokrát situovanou do rodinného prostředí, se zabývá román *Bůh zbytečnosti*. Stojí sám proti ostatním, jelikož ve vybraných šesti knihách není jemu podobný, i přestože se objevují některé rysy shodné s ostatními. V *Bohu zbytečnosti* jsou naturalisticky popsány především vztahy mezi dvěma hlavními aktéry a působení jedné postavy na druhou. Životní situace hrdinů je odlišná, nenalézáme rysy tradičního života na vesnici, pohybujeme se ve městě, typy postav ale nejsou obdobné, jako v předchozí skupině románů. Rodina Baltazarů je spíše na pokraji bankrotu než materiálně zabezpečená a není znám vliv vzdělání nebo společenské

postavení. Děj se točí především okolo patologických projevů chování tetý a jejího synovce.

Všechny romány spojuje stejný žánr psychologické prózy. Z děl není možné zřejmý vliv naturalismu vyřadit, protože realistické popisy syrové reality s ohledem na dokumentarizaci prostředí a chování postav ve zvláštních životních situacích, vytváří nosnou půdu pro psychologický román.

Kromě událostí zachycených v románech zaznamenáváme i ztvárnění vnější reality neovládané člověkem. V područí naturalismu může být v podstatě jakýkoli popis, záleží na úhlu pohledu. Obrazy přírodních scénérií, charakteristiky povah, apod., mohou být podrobeny nehodnotícímu oku naturalismu, jenž v podstatě zachycuje vše v souvislosti s přírodními vědami, jež ho ovlivňují.

Nejprve tedy naturalismus přednese své objektivní hodnocení nestandardní události, a poté přichází psychologická próza, aby z něho vyčerpala potřebné informace a pomocné prvky k vytvoření vnitřního pohledu do nitra postavy a následného rozboru. Zásadní vnější naturalistický pohled je prostřednictvím psychologické prózy obrácen dovnitř. Posun je základní konstrukcí románů výše zmíněného typu.

3. Závěr

Cílem bakalářské práce bylo zjistit vlivy naturalismu na psychologickou prózu. Provedla jsem výzkum a ten potvrdil hypotézu: Psychologická próza vychází z naturalismu.

Pomocí metody heuristické jsem se pokusila o interpretaci děl, analytickou metodou jsem rozebrala šest vybraných románů, v nichž jsem se snažila najít naturalistické vlivy na psychologickou prózu. Metodou komparace jsem díla mezi sebou porovnávala z hlediska společných prvků, odlišností a míry zastoupení naturalistických vlivů.

Při zpracování teoretické části jsem vycházela hlavně ze sekundární literatury. V této části bakalářské práce jsem definovala směry naturalismus a psychologická próza, zaměřila se na jejich vývoj a uvedla je do souvislostí.

V praktické části jsem však byla nucena k vlastnímu uchopení tématu, jelikož potřebná opěrná literatura nebyla k sehnání. Při interpretacích a hledání konkrétních naturalistických prvků nebylo možné opřít se o odborné názory, vycházela jsem především ze subjektivních pocitů a načerpaných znalostí vyvozených z definic v teoretické části.

Pro výzkum mi posloužilo šest románů psychologické prózy. Pomocí vlastního seznámení s knihami jsem se pokusila o jejich analýzu. Zmíněné seznámení proběhlo v podstatě trojím zkoumáním. Nejprve jsem knihy nechala volně působit na své smysly, vnímala je emocionální stránkou osobnosti, jež vyvolávala libé či nelibé pocity.

V tomto směru mě nejvíce oslovila kniha *Bůh zbytečnosti*, jejíž děj i prokreslená psychologie byly ztvárněny způsobem, jenž čtenáře pohltí. Příběh nezatěžuje zbytečné popisy krajiny a prostředí, ani melancholické metafory nebo symboly hojně využívané v románech *Kouzelný dům* a *Uloupený život*. Naopak se zaměřuje především na postavy a jejich nitro, v tomto případě na dva hlavní hrdiny, jejichž vzájemný vztah působí destruktivně. Ztvárnění psychických stavů dvou osob působí zajímavějším dojmem, než neustálý vnitřní boj jednoho hrdiny trpícího paranoiou, u něhož nesledujeme v podstatě žádný vývoj (*Nepřítel v těle*).

Děj *Boha zbytečnosti* se vyvíjí a neustrne v jednom bodě, k němuž by se neustále vracel, jako je tomu například v románu *Jed v krvi*. I přes relativně značné využití naturalistických prvků v popisech postav a jejich vztahů se nedostáváme na hranici estetického dojmu, zároveň není příliš nutné přemýšlet o reálnosti situací jako je tomu třeba u knihy *Bobrové*, která obsadila nejnižší příčku v mém hodnocení, jelikož naturalistické vykreslení některých situací působilo natolik expresivně, že zastíňovalo jakýkoli umělecký prožitek.

Dále jsem ve svém výzkumu pokračovala rozborem kompozice knih a zaměřila se na děj, charakteristiku postav a místo a čas průběhu děje. Tím jsem se snažila do románů více proniknout a sledovala uchopení témat jednotlivých autorů. Třetí pohled byl konkrétním vyhledáváním naturalistických vlivů. I přestože ve všech dílech vlivy zaznamenáme, ne všude jsou zřejmé, což práci činí komplikovanější. Konkrétně například díla *Uloupený život* a *Kouzelný dům* se zaměřovala především na psychologické vykreslení postavy, naturalistické vlivy tak odsunula do pozadí a bylo nutné je hledat pozorněji. Naopak práce s románem *Bobrové* se jevila v ohledech na naturalismus jednodušší, jelikož v díle se vyskytuje prvků nejvíce ze všech vybraných vzorků.

Zjistila jsem, že v každé knize se více či méně objevuje naturalistický pohled při popisech událostí, stavů a postav. Zajímavý byl především přirozený způsob, jakým psychologická próza s naturalismem pracuje. V dílech dochází k propojení obou směrů a vzájemnému ovlivňování, které nakonec vyústí v román psaný žánrem psychologické prózy.

Hlubší vhled do zpracování psychologických románů ovlivněných naturalismem mi přinesl spoustu zkušeností, které mohu uplatnit při výkladu obdobné látky ve své učitelské praxi. Jsem schopna poskytnout žákům různé možnosti interpretací a práce s literárním textem a dokázat provázanost na první pohled nesourodých žánrů. Vnímání jednotlivých modelových situací a průzkum lidského nitra může obohatit výuku o demonstrace na reálném životě.

Závěrem musím zmínit, že vytvoření této práce mě stálo značné úsilí. Práce s jednotlivými díly byla obtížná a zdlouhavá, avšak jsem přesvědčena, že přinesla své ovoce a rozhodně nebyla zbytečná. Praktické zkušenosti mě obohatily o znalosti

při rozborech literárních děl, naučila jsem se, jak postupovat při výběru vhodné sekundární literatury a naopak jak využít subjektivních dojmů a nabytých znalostí v situaci, kdy tato literatura chybí. Ve výsledku tedy shledávám práci podnětnou a inspirativní při dalším zkoumání dané problematiky.

4. Použitá literatura

- Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury*. 1. vyd. 469 s. Olomouc: Votobia 1997.
- Lederbuchová: *Průvodce literárním dílem*. 1.vyd. 356 s. Praha: H+H 2003.
- Macura, V.: *Slovník světových literárních děl* 2. 2. vyd. 459 s. Praha : Odeon 1989.
- Moldanová, D.: *Psychologický román*. In: Poetika české meziválečné literatury, Praha: Československý spisovatel 1987.
- Ginzburgová, L.: *Psychologická próza*. 1.vyd. 443 s. Praha: Odeon 1982.
- Moldanová, D.: *Česká literatura období modernismu (1895 -1918)*. Ústí n. Labem 1996.
- Vlašín a kol.: *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. vyd. 367 s. Praha: Pyramidy 1983.
- Hájková, A.: *O autorovi*. In: Beneš, K. J.: Kouzelný dům. 12. vyd. s. 336. Praha: Československý spisovatel 1966.
- Polák, V.: *Díky kouzelnému domu*. Úvahy nad dílem K. J. Beneše. Blansko: Okresní knihovna v Blansku 1974.
- Šalda, F. X.: *Hromádka moderní české prózy – Uloupený život*. ŠZáp 1934/35.
- Beneš, K.J.: *Uloupený život*. 4. vyd. s. 296. Praha: Československý spisovatel 1988.
- Beneš, K. J.: *Kouzelný dům*. 11. vyd. s. 271. Praha: Československý spisovatel 1963.
- Nor, A. C.: *Jed v krvi*. 7. vyd. 371 s. Praha: Sfinx 1934.
- Novotný V.: *Meziválečná česká varianta „vývojového románu*. In: Neff V.: Bůh zbytečnosti. 2. vyd. 232 s. Praha: Mladá fronta 2006.
- Neff, V.: *Bůh zbytečnosti*. 2. vyd. 232 s. Praha: Mladá fronta 2006.
- Vachek E.: *Nepřítel v těle*. 305 s. Praha: Evropský literární klub 1936.
- Šalda, F. X.: *Dvanáct nových českých románů - Nepřítel v těle*. ŠZáp 1936/37.
- Klička, B.: *Bobrové*. 1. vyd. s. 281. Praha: Sfinx 1946.